

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**MEDLEMSBLAD FOR
HISTORISK FORENING
FOR ESPERGÆRDE OG OMEGN**

NR 45
DEC.
2008

E
G
E
B
Æ
K
K
E
N

Landsbyen Egebæk og dens vang

Museumsinspektør og arkæolog Lone Hvass har beskrevet Egebæksvangs ældste historie - se side 19

Pesten i Tilkøb Sogn i 1711

I en artikel af dr.phil. Karl-Erik Frandsen, Københavns Universitet, fortælles om den voldsomme pestepidemi, som ramte store dele af Tilkøb sogn i 1711.
Læs side 3

Succesen, der blev til et problem...

Normalt er bestyrelsen både glad og stolt over det gode fremmøde til vore arrangementer. Men tirsdag den 19. februar til Birgit Gents' foredrag blev det lidt for meget.

Ikke på grund af fremmødet, som vi registrerede til omkring 170, men på grund af pladsmangel. Lokalet er normeret til 110 personer, så det store fremmøde resulterede desværre i, at mange måtte gå hjem igen, medens mange mere udholdende stod op. Årsagen til det store fremmøde var formentlig en kombination af, at mange ikke-medlemmer mødte frem samtidig med, at mange af vore medlemmer, som ikke normalt kommer til vore foredrag, gerne ville høre Birgit Gents.

Problemet kunne naturligvis løses ved at benytte et større lokale, men der findes desværre ikke et større egnet lokale i Espergærde. Hidtil har vi været ret afslappede, hvis der skulle komme nogle enkelte ikke-medlemmer til et foredrag, men på baggrund af 19. februar understreger vi nu i den pressemeddelelse, som vi sætter i lokalaviserne, at adgang kun er for medlemmer. Dog kan man som ikke-medlem komme til et foredrag, hvis man samtidig bliver medlem.

Et "uheld" kommer som bekendt sjældent alene. Foredraget i november af Dora Jernbjer om skånekrigene måtte aflyses. Årsagen hertil var, at lokalet var blevet overdraget til et FOF-foredrag den aften, på trods af, at vi for længst havde reserveret lokalet.

Baggrunden for fejlen var, at Helsingør Kommune først på året indførte et nyt elektronisk bookingsystem, som fik de sædvanlige begyndervanskeligheder, og i forsøget på at få systemet op at stå gled vores booking for november ud. Vi fik kontakt med en del af medlemmerne. Og de, som måtte gå forgæves, blev trøstet med foreningens specielle traktement – rødvin og kringle!

Med håbet om, at vi ikke løber ind i lignende problemer i 2009, ønsker bestyrelsen alle medlemmer og gode venner en rigtig glædelig jul og et godt nytår. Vi glæder os til at se jer i det nye år.

Preben Poulsen (fmd.)

Pesten i Tikøb sogn 1711

Af Karl-Erik Frandsen

Epidemiens begyndelse

Den smitsomme og voldsomme byldepest havde siden begyndelsen af 1700-tallet raset i Østeuropa og Østersøområdet, da den i oktober 1710 nåede til Helsingør. Det første mistænkelige dødsfald skete i færgemand Ludvig Douws hus i Strandgade den 1. oktober, hvor en passager på et hollandsk skib, der kom fra Stockholm, døde efter få dages sygdom. På hans lig fandt man sorte pletter, hvilket er karakteristisk for personer, der er døde af pest, men de kan selvfølgelig også skyldes andre sygdomme som f.eks. plettyfus.¹

I de følgende uger skete der flere dødsfald i det samme hus, men der udviklede sig ikke nogen egentlig epidemi i selve byen. Det gjorde der derimod i fiskerlejet Lappen lige nord for Helsingør.

1) Episoden er fyldigt refereret i et brev fra Sundhedskommissionen i Helsingør bind I fol. 90 f. dat. 19. november 1710 til Politi- og Sundhedskollegiet i København, der havde hørt om dødsfaldene en uge tidligere og udbad sig en rapport.

Fra fisker Jeppe Hansens hus blev den 14-årige Karen begravet i Skt. Olai kirke den 14. november. Den 2. December blev ikke alene Jeppe Hansens kone Karen, men også deres søn Jens (5 år) og den anden datter Thyra (12 år) begravet, og den 18. fulgte Jeppe Hansen selv efter. Sådanne familiemæssige dødsfald er meget typiske for byldepesten. Inden sin død nåede Jeppe Hansen at fortælle pastor Johannes Schrøder fra Skt. Olai, at hele hans familie var døde af sult, idet de absolut intet havde at leve af, og de skammede sig over at tigge for gode folks døre.²

Pastor Schrøder og den lokale sundhedskommission berettede om andre dødsfald på Lappen forårsaget af sult. Situationen var utvivlsomt alvorlig, for fiskerne havde forbud mod at sejle ud på grund af pesten, som hærgede slemt i Skåne, og som myndighederne med rette

2) Kirkebogen for Helsingør, Skt. Olai Sogn. Schrøders brev findes i Rigsarkivet: Danske Kancelli. Indlæg til Sjællandske Tegnelser nr. 426/1710.

frygtede for, ville sprede sig til Sjælland. På den anden side kan dødsårsagen godt alligevel have været pest, hvilket man bare søgte at skjule så længe som muligt.

Da myndighederne i København blev stærkt foruroligede af nyhederne fra Helsingør, blev der den 3. december udpeget en lille kommission af eksperter, der straks blev sendt til Helsingør for at undersøge forholdene. Kommissionen bestod af Johan Grundt, der var købmand i København, viceborgmester og senere formand for den københavnske sundhedskommission Johan Eichel samt apoteker Michal Scharffenberg.³ Kommissionen arbejdede særdeles effektivt og kunne allerede den 15. december indsende en fyldig rapport.⁴

Af denne fremgik, at ud af 17 huse på Lappen var der syge og døde i de 11. I løbet af de sidste tre dage var der død 6 personer, hvilket svarer ganske til kirkebogens oplysninger. Kommissionen foreslog, at man skulle omdanne tre af husene på Lappen til "pesthuse", hvortil skulle flyttes alle syge beboere i Helsingør. Et fjerde hus skulle ombygges til "karantænehus", hvor de personer, der allerede havde været syge, men kom sig, skulle opholde sig i 40 dage, før de igen kunne slippes ud i samfundet. Forholdsreglerne er logiske i forhold til datidens opfattelse af sygdommen, som værende en sygdom, der smittede stærkt fra menneske til menneske gennem luften

eller fra inficerede tekstiler især dyner og tæpper. De er egentlig også logiske i forhold til nutidens sygdomsforståelse, hvorefter pesten er en smitsom infektionssygdom, der skyldes bakterien *Yersinia Pestis*. Denne bakterie findes hos pestsyge rotter eller andre gnavnere og spredes fra de syge og døde rotter til mennesker ved effektiv bistand fra rottens inficerede lopper.

Ved at isolere pestramte mennesker i et hus, der forinden var rensset omhyggeligt for rotter og lopper, kunne man forhåbentlig hindre sygdommen i at sprede sig til andre mennesker, og den samme effekt havde karantæneforanstaltningerne, idet mennesker tilsyneladende opnår en vis immunitet mod sygdommen efter at være kommet sig oven på et mindre angreb.

Vi ved ikke, om disse foranstaltninger blev ført ud i livet på Lappen, for desværre mangler siderne i Sundhedskommissionens protokol for perioden fra 30. november 1710 til 9. marts 1711, men noget ganske tilsvarende blev senere gjort for Helsingør by.

Hammermøllen i Hellebæk.

På den af Christian 4. oprettede hammermølle i Hellebæk lidt vest for Helsingør blev der fra 1709 produceret geværer til hæren. Selv om Hellebæk egentlig hører til Tikøb sogn, så søgte de tysk-sprogede arbejdere på værket Skt. Marie kirke i Helsingør, mens de danske arbejdere gik i Skt. Olai kirke.

I Skt. Olai kirkes begravelsesprotokol er under den 3. januar 1711 anført, at Anna Kirstine, datter af arbejdsmand Knud Joensen på Hammermøllen, blev

3) Sjællandske Tegnelse nr. 305/1710 fol. 715 ff.

4) Indlæg til Sjællandske Tegnelse nr. 440/1710.

begravet. Den 7. januar fulgte Hans Lind, der var smed på Hammermøllen, men som døde på Lappen. Den 13. januar blev to kvinder fra Hammermøllen begravet, og derefter tog antallet af begravede en sådan fart, at man ikke længere kunne være i tvivl: Pesten var kommet til Hellebæk.

Efter anmodning fra kommandanten på Kronborg, generalmajor Christian Rodsteen, udstedte amtmanden over Kronborg og Frederiksborg amter, baron von Raben, en ordre om, at alle syge personer på Hammermøllen skulle overføres til Lappen, mens de raske skulle forblive på møllen i streng isolation.⁵

I datidens "Sundhedsministerium": Politi- og Kommercekollegiet, drøftede man den 10. januar om alle raske fra Hammermøllen og Lappen skulle transporteres til øen Saltholm ud for København for at holde karantæne der i den eksisterende karantænestation. Et mindretal i kollegiet indstillede dog til kongen, at det var alt for farligt at flytte smittede folk rundt i landet.

Mens vi ellers ikke ved meget om udviklingen i Skt. Marie sogn i denne periode, fordi kirkebogen mangler, så er der dog her bevaret en rapport dateret 15. januar fra sognepræsten Andreas Hoff og kapellanen Andres Wøldike begge fra Skt. Marie kirke. Rapporten til regeringsrådet i København⁶ fortæller, at siden nytår er der "kun" begravet 12 personer fra

den tyske menighed, og af disse var 5 fra Hammermøllen, som var blevet transporteret til Lappen og døde der. De tilføjede, at af disse 12 var kun de 4 døde af "den ny grasserende Sygdom", hvilket er en typisk omskrivning af pesten.

Ellers mente de, at antallet af syge ikke var usædvanligt for årstiden, og at de fleste af de syge så ud til at ville komme sig. Kun det ene hus (Hans Linds) i Hellebæk har været ramt af pesten, men alle andre er sunde og raske. Derfor kunne de ikke med god samvittighed erklære, at sygdommen var "pestilenzialisk", men det var snarere plettyfus eller en anden smitsom sygdom.

Det er meget mærkeligt, at disse to højt respekterede præster (Wøldike blev senere biskop i Viborg) tilsyneladende bevidst løj om epidemien. De må nødvendigvis have vidst, at i de første fire uger af 1711 blev fra Skt. Olai begravet 32 personer, hvoraf de 13 var fra Lappen, 3 fra Hammermøllen og 16 fra Helsingør by, hvilket bestemt var mange flere end normalt.

Ifølge kirkebogen fra Skt. Olai blev der i alt begravet 127 personer i december 1710 og januar 1711, og af disse var 57 fra Lappen og 70 fra byen. En del af de 57 var folk fra Hammermøllen.

Den 21. januar var det sidste dødsfald, der blev registreret fra Lappen, men nu tog epidemien til gengæld fart i selve byen. Dødsfaldene kulminerede i begyndelsen af februar, og tallene nærmede sig det normale i begyndelsen af marts. Alle troede nok, at pesten var overstået, men i slutningen af april tog den fart igen, og nu blev det rigtig slemt.

5) Københavns Stadsarkiv. Politi- og Kommercekollegiet. Memorialprotokol. Brev til kongen 10. Januar 1711.

6) Danske Kancelli. Indlæg til Sjællandske Tegnelser nr. 243-244/1711.

Pestens udvikling i april og maj

På grund af den manglende kirkebog for Tikøb er vi afskåret fra nærmere at følge udviklingen i vinteren 1711. Først den 10. april 1712 besluttede Politi- og Kommercekollegiet, at Sundhedskommissionen i Helsingør skulle sende Gregers Romer, vicebranddirektør i København og udsendt som ekspert til Helsingør, sammen med en barber til Tikøb og undersøge situationen.⁷

Få dage efter fik amtmand von Raben en lignende skrivelse fra Kollegiet. Det blev meddelt ham, at der i et hus i Stenstrup skulle være død flere end 8 personer, og ifølge præstens indberetning (som ikke er bevaret), kunne ligene ikke blive begravet på grund af mangel på kister. Folk måtte bryde husenes lofter ned for at få brædder til kister. Amtmanden fik ordre til at foranledige, at de inficerede huse og landsbyer blev isolerede fra omverdenen med vagter fra landmilitzen, der var udskrevne bønderkarle fra Østsjællandske Regiment.

Tikøb var et stort sogn med 100 bøndergårde, 43 huse med jord og 44 huse uden jord, som alle tilhørte kronen og derfor var under amtmandens myndighed.

Lige som i dag var de centrale og østlige dele af sognet syd for Helsingør mere eller mindre skovdækkede og havde en bebyggelse af spredte enkeltgårde og små landsbyer. I den

vestlige og nordlige del af sognet var der derimod store landsbyer med marker organiseret som 3-vangsbrug. Og langs med kysten mod Kattegat lå en lang række fiskerlejer, hvoraf de fleste beboere dog også havde lidt landbrug.

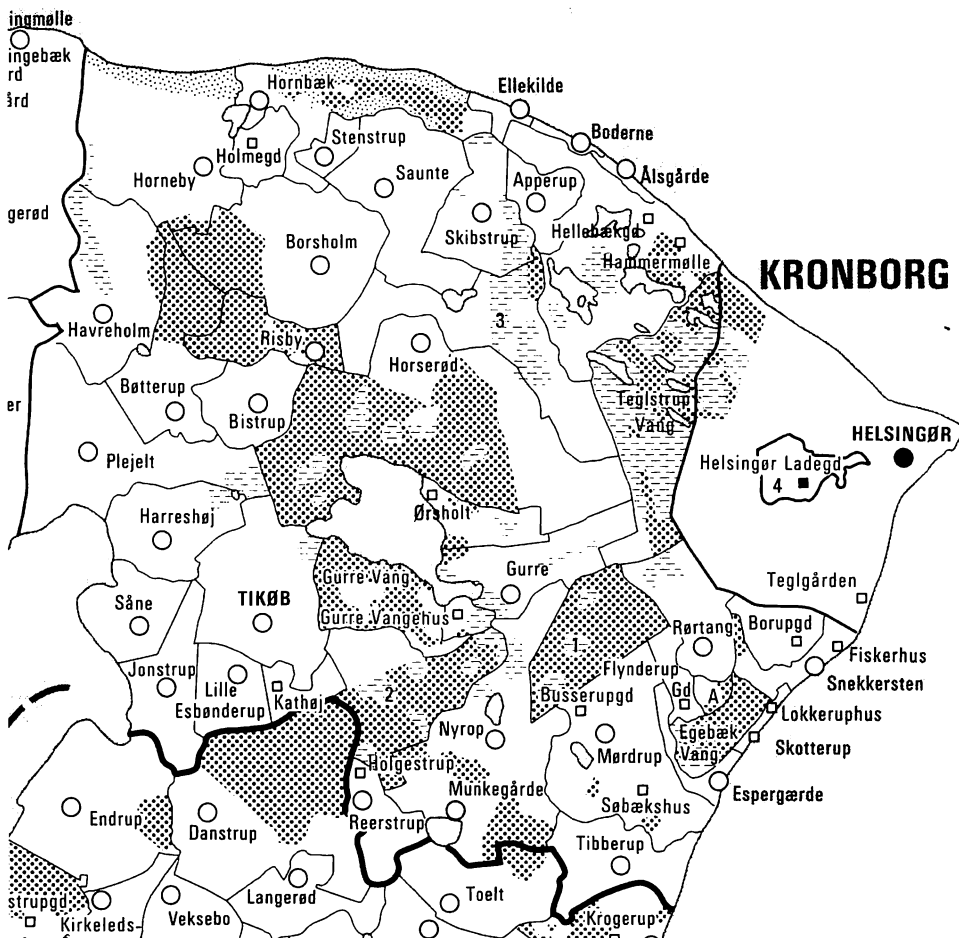
Gregers Romer og pestbarber Drewitz begyndte meget naturligt deres inspektion med at opsøge pastor Wichmann i Tikøb præstegård.⁸ Han forsikrede dem om, at han ikke havde hørt om nogen smitsom sygdom i Tikøb landsby, og både sognepræsten og degnen svor på, at de siden Nytårsdag og indtil nu (ca. 15. april) ikke havde begravet mere end 8 lig af folk som boede inde i landet. Men de fortalte også, at der langs kysten, især i Stenstrup og Horneby skulle rase en slem epidemi.

Præstens reaktion med at benægte sygdommen er typisk for tiden, men det virker absurd, at præst og degn ikke skulle have kendskab til, hvad der foregik i den anden ende af sognet. De døde i fiskerlejerne må dog også være blevet begravet fra kirken, med mindre det er sket på særlige pestkirkegårde uden gejstlig medvirken.

Wichmann fortalte endvidere, at især i fiskerlejet **Aalsgaard**, der havde 8 huse med ca. 80 beboere, var der i løbet af kort tid død 26-27 personer, men sygdommen var nu ophørt. Det sidste viste sig desværre at være helt forkert. Sygdommen var af samme type som den på Lappen, og den viste sig i form af bylder (buboner) og høj feber.

7) Politi- og Kommercekollegiet, Missive-protokol s. 410-415

8) Romers og Drewitz' rapport findes som Indlæg til Sjællandske Tegnelser nr. 243-44/1711 som bilag til brev af 29. maj.

Bebyggelsen og de administrative grænser 1682 - indtegnet på et kort over arealudnyttelsen i 1820. (Fra "Atlas over Danmarks administrative inddeling", 1984)

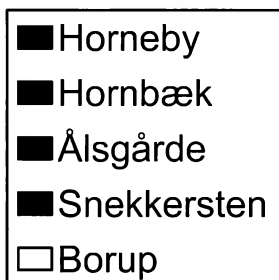
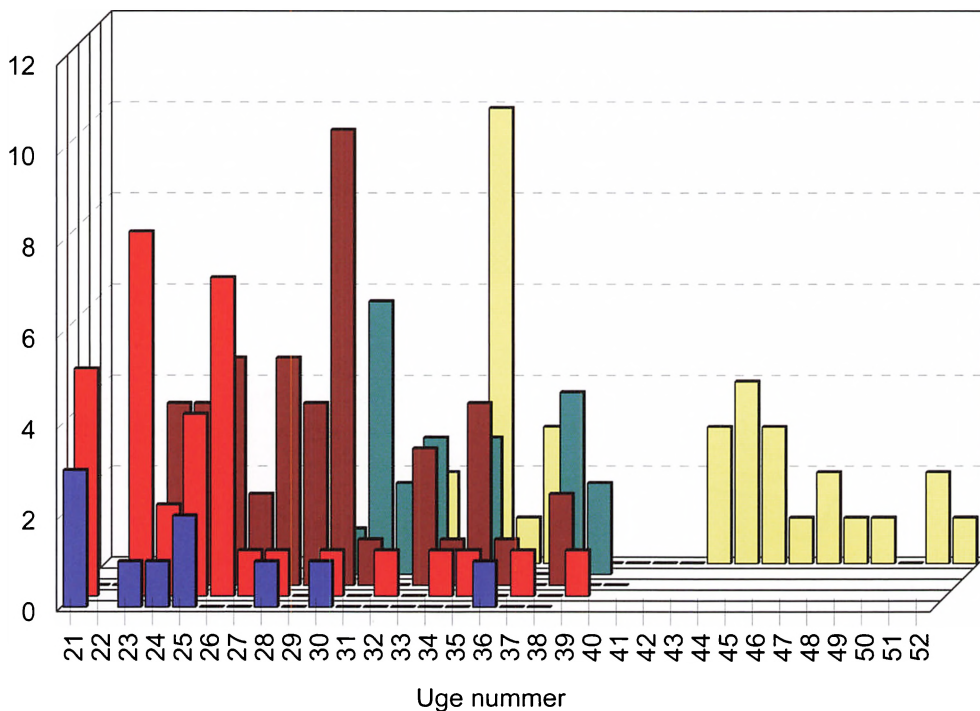
Fra Tikøb fortsatte den lille kommission til **Horneby**, der bestod af 9 gårde og 2 huse, hvor der havde været 4 dødsfald. I Ole Christensens gård var to børn tidligere døde, og i huset var nu alene konen, som havde været syg i to dage og klagede

over svære smerter under armene, (hvor der sikkert var bylder).

I Søren Olsens gård var hans kone død med en stor byld og sorte mærker på brystet. Også en husmands kone var død.

Døde pr. Uge 1711

På baggrund af barberernes rapporter er overforstående diagram, der tilstræber at beskrive udviklingen i de enkelte bebyggelser i 1711, konstrueret. Det må understreges, at der ikke eksisterer nogle kontrolmuligheder af tallene, eftersom kirkebogen og de officielle begravelseslister mangler, og for ugerne 40-42 mangler rapporterne. I alt beløb de samlede antal dødsfald indenfor afspærringen fra den 25. maj og indtil udgangen af året sig til:

<i>Horneby:</i>	<i>10</i>
<i>Hornbæk:</i>	<i>34</i>
<i>Aalsgaarde:</i>	<i>46</i>
<i>Snekkersten:</i>	<i>22</i>
<i>Borupgaard:</i>	<i>34</i>
<i>I alt:</i>	<i>146 personer</i>

I unge Svend Larsens gård var tjenestepigen død med røde og brune pletter på ryggen og brystet og en stor sort plet under det venstre øje så stort som spidsen af en lillefinger.

Bonden Troels Troelsen var meget syg. Barber Drewitz fandt to røde pletter så store som en skilling på det ene skulderblad, hvilke væskede meget.

Alle folk i Horneby sagde, at sygdommen kom fra Stenstrup, og at siden 8 dage før påske (29. marts var palmesøndag) var der død 11 mænd og kvinder i Horneby. De overlevende klagede alle over, at de var syge og bad så mindeligt om hjælp mod sygdommen.

I **Hornbæk** derimod med 26 huse fandt Romer kun "svaghed" i et hus i enden af byen tilhørende Jens Nielsen. I huset var der fire syge børn, en med "hidtzig rasende Siugdøm" og tre med bylder. Konen klagede meget over, at hun havde "svære smerter i sin"røver" (anus). Drewitz gav børnene ordre til at forblive

i huset, da de havde et svært angreb af pest.

Også den af kongen til Helsingør beskikkede læge, dr. Jacob von Westphalen, der havde et tvivlsomt omdømme, blev den 20. april sendt til Tikøb, hvorfra han to dage senere leverede en rapport.⁹ Vi er altså i den særlige situation, at vi har to af hinanden uafhængige beretninger om disse tragiske begivenheder. De to beretninger modsiger ikke hinanden, men den ene supplerer den anden.

Begge beretninger fortæller, at det var slemt i den lille landsby **Stenstrup** med fire gårde, hvor pesten skulle være begyndt. Der var syge folk i alle gårdene, og i den ene var der død 11 personer i løbet af de sidste fire uger, og de enkelte havde kun været syge i et par dage, før de døde. Romer meddelte, at i den anden gård var der en syg mand med bylder

9) Indlæg til Sjællandske Tegnelser nr. 176. 24. april 1711.

Soldaterne var fordelt således:

Landsby	Antal soldater	Antal poster	Indkvartering	Gårde 1682	Huse 1682
Dønnevælde	9	2	2 hytter	2	3
Aggebo Skovhuse	9	2	2 hytter	3	7
Nyrup	5	1	Nyrup	7	3
Gurre	10	2	2 hytter	7	3
Rørtang	4	1	Rørtang	4	
Borsholm	4	1	Borsholm	9	
Horneby	9	2	2 hytter	9	2
Hornbæk	12	3	Holmegård	4	22
Stenstrup	9	2	Saunte	3	

under den højre arm, og hans to sønner beklagede sig over det samme.

Westphalen skrev noget tilsvarende, men han tilføjede i et privat brev til gehejmeråd Ditlev Vibe, der var kongens kabinetssekretær: "Denne gandske Bye (Stenstrup) er inficeret, og det er just den sygdom som var paa Lappen, hvilken han "salvo aliorum meliori iudicio ikke anderledes end for en Pest kiender, om endskjønt ikke in tam malignæ qualitate quam sævissima pestis" ¹⁰.

I modsætning til de to andre gik dr. Westphalen til **Borsholm**, der er nabobyen til Stenstrup, og der fandt han "en død Qvindes Person, som var gandske forvendt og sort i det hele Ansicht in summa fermaentationis effervescentiæ". ¹¹

10) "uanset at andre kan have en anden mening, kan han ikke konstatere andet, end at det er pest, om end ikke i en sådan grad som den voldsomste pest".

11) Fuldstændig forrådnelse.

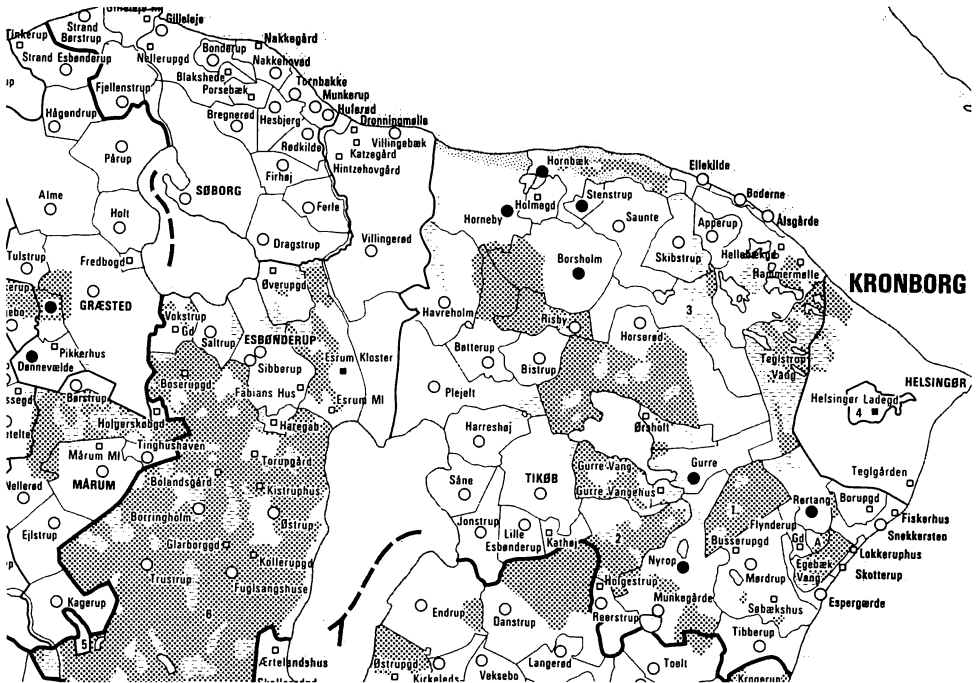
Ikke nok med det, han tilføjede "at denne Pige gav en saadan ulidelig Saniem¹² fra sig, at Bartskæreren, som han havde med sig sank fast ned til Gulvet."

Disse indberetninger blev drøftet i Gehejmekonseillet, og Stads Physicus Eichel foreslog, at de nævnte landsbyer straks skulle isoleres fra omverdenen, og at internt i landsbyerne skulle de syge skilles fra de raske. Allerede den 24. april fik amtmand Raben og amtsforvalter Jens Rostgaard ordre til at iværksætte disse foranstaltninger for så vidt angik Hornbæk, Stenstrup og Horneby.

Den 30. april svarede Raben og Rostgaard med at indsende en fyldig rapport, som kongen læste den 12. maj og personligt kommenterede med noter i margenen på brevet.

De foreslog blandt andet, at Hans Jensens gård i Hornbæk, der lå lidt uden for byen, samt Søhus mellem Hornbæk

12) Stank

De med mørk farve markerede landsbyer (Rørtang, Nyrup, Gurre, Borsholm, Stenstrup, Horneby og Hornbæk i Tikøb Sogn samt Aggebo Huse og Dønnevælde i Græsted sogn) viser kaptajn Klencks posteringer den 21. maj 1711.

og Horneby skulle indrettes til pesthuse for alle syge i omegnen med senge af nye brædder og med frisk rughalm. Der skulle udpeges nogle ældre kvinder til at passe de syge og heriblandt en særlig kvalificeret kvinde, der kunne lave deres mad. Der skulle endvidere udstedes en kongelig befaling om bevilling af penge til at dække udgifterne til driften af pesthusene. Kongen bemærkede hertil i en note: "Vi har befalet Vore Deputerede for Finanserne at træffe de fornødne Foranstaltninger".

Med hensyn til indespærringen af landsbyerne, så foreslog amtmanden at bønderne fra nabosognene under ledelse af sognefogderne skulle organisere denne.

Fra Jægersborg Slot udsendte kong Frederik 4. den 18. maj en udførlig instruks til amtmand Raben på ikke færre end 26 punkter, om hvordan man skulle forholde sig med de pestramte landsbyer. Den fulgte dels amtmandens egne forslag, men uddybede dem på adskillige punkter, især med hensyn til behandlingen af

de huse, hvor der allerede havde været pest. Det blev indskærpet, at en pestramt person ikke måtte forlade huset, før 6 uger efter, at han var blevet rask. Først efter at alle i huset havde været raske i mindst 6 uger, måtte amtmanden tillade folk at komme ud.

I løbet af de næste 6 uger skulle huset røges grundigt med enebær med vinduerne lukkede. Dernæst skulle vinduerne åbnes dagligt og huset grundigt udluftes. Væggene i huset skulle blive kalkede og hvidtede af en murer, "fordi hvis man ikke gør dette, kan Pesten hurtigt bryde ud igen". Møblerne skulle vaskes, røges og luftes dagligt i 12 uger, og sengene med sengetøj brændes.

Hverken rotter, lopper eller Yersinia Pestis kunne overleve en sådan behandling. Det er dog bemærkelsesværdigt, at kongen ikke fulgte amtmandens råd om indretning af særlige pesthuse, men åbenbart foretrak, at de syge blev i deres egne huse, som til gengæld sammen med nabohusene omhyggeligt skulle afspærres fra omverdenen og bagefter renses.

Det er desværre ikke muligt at afgøre, i hvilket omfang disse gennemgribende ordrer blev fulgt i praksis. Det synes at være kongen selv, som udformede disse forholdsregler. Han var lige kommet hjem fra en lang rejse til Italien, hvor han især havde studeret damer og kunst, men han har ikke kunnet undgå at iagttage de meget veludviklede italienske foranstaltninger mod udbredelsen af pest især i havnebyer som Venezia og Livorno.

Isolationen

Man havde åbenbart ikke tillid til,

at bønderne selv kunne varetage indespærringen af de pestramte byer og gårde, for den 15. maj fik kommandanten på Kronborg, generalmajor Christian Rodsteen ordre til, at generalmajor Ingenhavens hvervede 2. Jyske infanteri-regiment, som hidtil havde været indkvarteret hos borgerne i Helsingør, men som i begyndelsen af maj var blevet flyttet ud til en teltlejr uden for byen, skulle afgive vagter til at sikre isolationen.¹³ Generalen meldte tilbage den 22. Maj, at indespærringen var effektiv.¹⁴

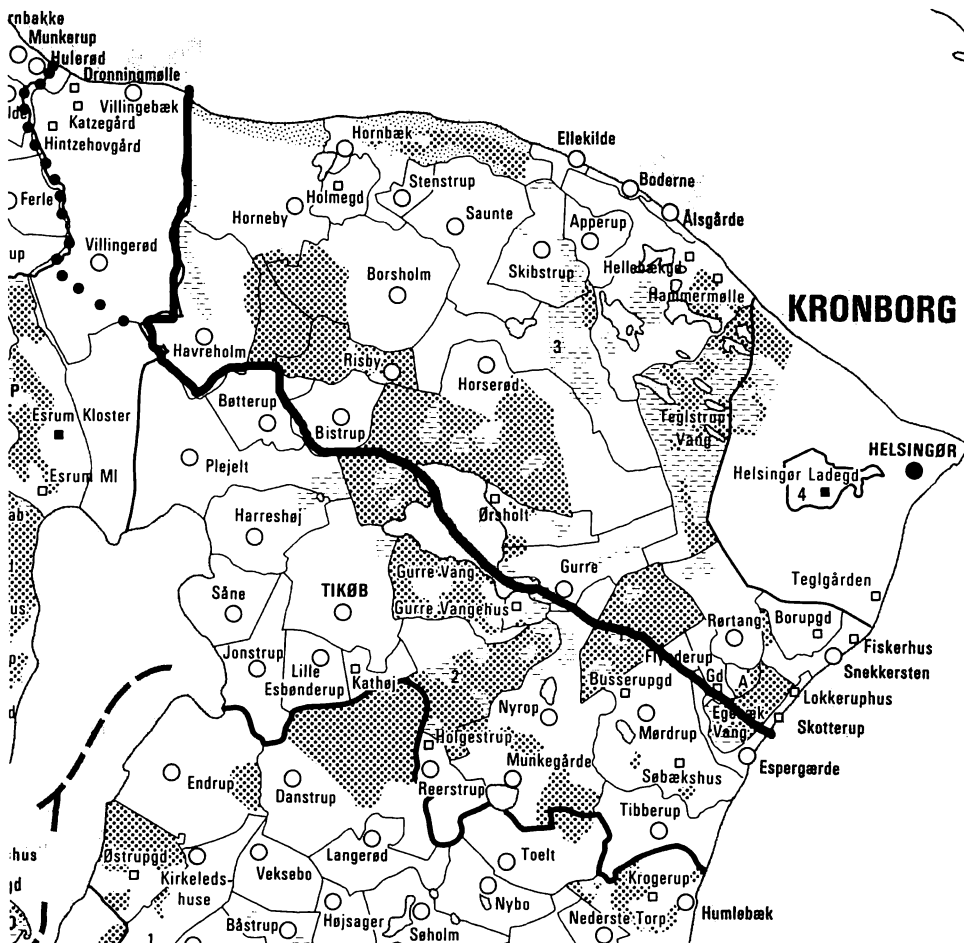
En rapport til Rodsteen fra kaptajn B. von Klenck dateret Helsingør den 21. maj¹⁵ meldte, at 80 mand var blevet udsendt til landsbyerne bestående af
1 løjtnant
1 tambur
8 underofficerer
71 soldater.

Kaptajn Klenck fortalte endvidere, at løjtnanten og tamburen var indkvarteret i Nyrup, og at der ellers i hver landsby var en sergent og en korporal hver i sin hytte. Han understregede, at ingen fra landsbyerne fik lov til at komme ud af gårde og huse undtagen for at malke køerne. Når dette skulle ske, måtte der komme én mand ud fra hver gård, som sammen med en soldat drev gårdens køer fra marken ind på fortet, hvor køerne blev malkede.

13) Krigskancelliet. Kgl. Udfærdigede Ekspeditioner 15. maj 1711 nr. 856.

14) Hirsch 1892 s. 300.

15) Krigskancelliet, Refererede Sager 25. Maj nr. 2.

Den fede fuldt optrukne linje markerer posteringen den 25. maj 1711, medens den prikkede linje viser udvidelsen af linjen den 11. juli samme år.

Klencks rapport var sendt af general Rodsten til Generalkommissariatet med en følgeskrivelse dateret Kronborg den 22. Maj. Han gjorde det klart, at de 70 mand ikke var nok til at løse opgaven, eftersom de skulle holde vagt døgnet rundt, og

regimentet kunne ikke afgive flere folk, eftersom mange af soldaterne var døde eller syge af pest. Umiddelbart synes det heller ikke at være nogen god idé at sætte soldater fra en pestramt enhed til at passe på de syge landsbyer.

Posteringsene i landsbyerne viser meget tydeligt, at det afgørende mål på dette tidspunkt ikke var at afgrænse pesten udadtil men at holde den indenfor de enkelte gårde i den enkelte landsby. Det er bemærkelsesværdigt, at der var udstillet poster i Dønnevælde og Aggebo Skovhuse i Græsted sogn over 20 km fra Helsingør, uden at hverken kongen eller Politi- og Kommercekollegiet synes at have fået meldinger herfra.

Lørdag den 30. maj 1711 blev alle voksne indbyggere i Helsingør ved trommeslagere indkaldt til at møde foran rådhuset i Stengade. Her fik de at vide, at kongen havde besluttet, at på grund af den smitsomme sygdom i byen og omegnen måtte ingen herefter og indtil videre forlade byen hverken til lands eller til vands, og de der forsøgte det, ville blive skudt uden varsel. Vi ved desværre ikke, hvordan folk reagerede, men mange har sikkert med god grund været bange for en direkte hungersnød, for byens forsyninger var i forvejen helt utilstrækkelige. Det viste sig dog, at selv om indespærringen gav anledning til arbejdsløshed og økonomisk ruin for værtshusholdere og købmænd, så kom ingen til at sulte.

Kongen havde personligt besluttet indespærringen efter rådgivning fra Politi- og Kommercekollegiet og Gehejmekonseilet og udstedte en ordre herom den 25. maj.¹⁶ Det var første gang nogensinde i Danmark og Norge, at en sådan drastisk forholdsregel blev taget, men der var

et nærliggende forbillede nemlig fra Königsberg i Østpreussen i 1709.

Til at varetage den civile del af den store indespærring blev nedsat en kommission bestående af amtmand Johan Otto von Raben (1646-1719), krigskommissær og amtsforvalter Jens Rostgaard til Krogerup (1650-1715) samt vicebranddirektør Gregers Romer (død 1719), der som tidligere nævnt var kgl. udsendt ekspert til Helsingør. Kommissionen, der fik hovedkvarter i Egebæksvang lige nord for Espergærde ved Strandvejen syd for Helsingør, arbejdede særdeles effektivt, hvilket enhver kan overbevise sig om ved at se dens velordnede arkiv, fra hvilket en stor del af de her meddelte oplysninger er hentet.¹⁷ I Egebæksvang blev der oprettet en midlertidig bevogtet markedsplads, hvortil omegnens bønder fik ordre til at levere deres produkter, og her kunne borgerne i Helsingør samt soldaterne i garnisonen ved særligt udpegede kommissærer komme ud og på afstand handle med bønderne. Systemet synes at have fungeret. Borgerne og soldaterne fik de nødvendige fødevarer, og priserne synes at have været rimelige, selv om der selvfølgelig var klager over, at bønderne udnyttede situationen.

Til at gennemføre og bevogte den 30 km lange linie fra Espergærde til et punkt på Kattegat-kysten mellem Hornbæk og Villingebæk blev udkommanderet det hvervede Jyske Kavalirregiment under kommando af brigadier Fursmann. På mindre end to uger (2. Juni) var

16) Sjællandske Tegnelser nr. 233/1711. Detaljeret ordre til amtmand Raben og Jens Rostgaard. 25/5.

17) Landsarkivet for Sjælland. Frederiksborg Amt. Hørsholm Amtstue. Kopibog vedr. Pesten 1711.

regimentet på plads og linien lukket, idet kvartermester, oberst Scheel fra Ingenhavens Jyske Infanteri Regiment, der lå i lejr uden for Helsingør, sammen med nogle kyrasserer fra regimentet, anviste kompagnierne fra kavaleri regimentet deres poster.

Den store indespærringslinie af 25. maj havde i modsætning til den tidligere postering som sit klare mål at holde pesten indenfor linjen ved at forhindre enhver at passere igennem den ved at opstille soldater i et bøsseskuds afstand fra hinanden. Som det fremgår af kortet, så gik linien gennem Gurre Sø og Tikøb Sogn, således at hele den sydlige del af sognet lå udenfor linjen. Endnu værre var det nok, at de alvorligt inficerede byer i Græsted Sogn også lå langt udenfor linjen. Det er jo nemt at være bagklog, men indespærringen var egentlig meningsløs, fordi pesten allerede rasede udenfor posteringen den 25. maj. Det vidste kaptajn Klenck, men spørgsmålet er, om man i København vidste, hvor Dønnevælde og Aggebo Skovhuse lå i forhold til linjen.

Tikøb sogn indenfor posteringen i sommeren 1711

Da hele den centrale og nordlige del af Tikøb sogn ved indespærringen blev afskåret fra kirken og præsten, blev der udnævnt en særlig pestpræst Vincent Rønnebeck, som med basis i kapellet i Hornbæk var ansvarlig for den kirkelige betjening af alle indenfor linjen.

Da de raske i Borsholm ikke ville risikere at komme sammen med de syge i kapellet, besluttede Politi- og

Kommercekollegiet, at Rønnebeck skulle vandre rundt fra landsby til landsby og holde Gudstjeneste og trøste de syge. Han fik udtrykkelig ordre til at skifte tøj, hver gang han gik ind i en ny landsby. Dertil svarede han den 4. juli, at eftersom han kun havde én præstekjole, var dette temmelig vanskeligt. Hans løn bestod af 10 rigsdaler om måneden, hvilket var særdeles fedtet, i betragtning af den risikofyldte opgave. Efter flere klager fik han et tillæg på 8 rdl. om måneden til opholdsudgifter.

Der blev ligeledes udnævnt en særlig pestbarber, Seifert, der skulle tage sig af de syge indenfor posteringen. Rønnebeck og Seifert synes at have arbejdet godt og effektivt sammen.

På trods af den manglende kirkebog kan vi takket være Seiferts indberetninger til kommissionen i Egebæksvang¹⁸ få et øjebliksbillede af pestens rasen i den nordlige del af Tikøb sogn den 27. juni.

Syge folk i Hornbæk:

1. Peder Pedersen. 13 år. Han har en byld, men vil med Guds hjælp komme sig.
2. Christen Truelsen. Han har stadigvæk en byld i lysken. Men synes ellers at være ganske frisk.
3. Bente Nielsdatter. Hun har stadigvæk en byld bag hendes venstre øre, som vokser. Ellers er hun frisk.
4. Bent Ipsens søn. Han er igen rask.
5. Svend Nielsens kone har en byld på den venstre side, som stadigvæk "suppurerer" (væsker).

18) Kommissionens protokol bd. 1 s. 125

6. Isach Iversens kone har det Gud ske lov bedre.

7. Kathrine Nielsdatter. Hun har en byld og to karbunkler¹⁹, men har det lidt bedre.

8. Den 23. juni blev Bent Nielsen syg, men efter at have taget god medicin blev han frisk igen dagen efter. Det samme var tilfældet med Peder Olsen og Maren Hansdatter.

Døde i Hornbæk:

1. Rasmus Knudsens kone. 28 år. Blev syg 20. juni. Døde 24. juni.

2. Maren Knudsdatter. 15 år. Blev syg 20. juni. Døde 23. juni.

3. Bodil Jensdatter. 30 år. Blev syg 20. juni. Døde 24. juni.

"En time efter hendes død har jeg (Seifert) undersøgt hendes lig og fundet en karbunkel på hendes venstre lår og mange pletter".

4. Pernille Jensdatter. 40. år. Blev syg 23. juni. Døde 26. juni.

"Hun døde af den samme sygdom."

Syge i Horneby:

1. Claus Duus har stadigvæk tre bylder som "suppurerer" voldsomt. Han synes at komme sig.

2. Søren Olsen har haft en byld ved "pudenta" (genitalierne). Kommer sig.

3. Inger Jensdatter har haft to bylder under armen. Takket være hendes gode

19) En karbunkel er "en samling af mindre bylder (furunkler) i et begrænset område af huden med hævelse og rødme" (Gyldendals dvd leksikon). Karbunkler og buboner (bylder) nævnes ofte sammen i barberernes rapporter.

og stærke natur er de igen forsvundet.

4. Bent Pedersen, 40 år gammel. Blev syg den 21. juni af en hård, ondartet ("malign") feber.

5. Claus Duus' kone, 45 år. Hun blev syg den 21. juni af en hård, ondartet ("malign") feber, men er frisk igen den 23.

Døde i Horneby:

1. Gunner Nielsens søn, 13 år. Han havde to karbunkler på sin ryg. Han døde den 23. juni.

2. Gunner Nielsens lille datter, 4 år. Hun døde efter at have været syg i to dage den 23. juni.

Syge i Aalsgaarde: Niels Olsens kone. Hun fik den 21. juni en meget ondartet feber. 36 år gammel. Efter at have fået medicin fik hun næste dag en byld under hendes højre arm, som stadigvæk vokser.

Døde i Aalsgaarde: Den 21. Blev Peder Smidt syg af den samme feber. "Men han ville ikke tage Medicin." Han døde den 23. mere end 60 år gammel.

Barber Seiferts billede af sygdommen er meget interessant, fordi den er så detaljeret og temmelig enestående for landsbyerne, idet barbererne i Helsingør har efterladt sig meget omfattende sygelister af tilsvarende karakter.

Det patologiske billede er ganske klart. Det er den samme sygdom, som vi mødte i Tikøb i april måske med en smule formindsket virulens (dødelighed). Vi er jo afskåret fra at kontrollere, om Seifert var lovlig optimistisk, når han så

mange gange skriver, at de syge nok vil blive raske eller allerede er det, men hans kolleger i Helsingør gjorde det samme. Typisk er de korte sygdomsperioder og beskrivelsen af bylder og karbunkler. I det hele taget svarer beskrivelsen af symptomerne og sygdomsforløbet nøje til den nutidige byldepest.

Det er også klart, at Seifert havde stor tiltro til virkningen af hans gode medicin. Det var dog ikke alle (som Peder Smidt i Aalsgaarde), der delte denne tillid, men han måtte jo også betale for sin stædighed.

Pesten i Tikøb Sogn 1711

Det er tydeligt, at pesten begyndte i den vestlige del af sognet i Hornbæk og Horneby, og derefter bredte sig mod øst og syd. Derfor kan den jo godt have haft sin oprindelse i Helsingør, men har altså ikke bredt sig direkte ud derfra.

Værst er tallet 34 fra enkeltgården Borupgaard, der var en almindelig gård med 30 tdr. land (15 ha) og vurderet til 9 tdr. hartkorn. Det ser ud til, at pesten fortsatte der helt hen til nytår, hvor den ellers var hørt op de andre steder i Nordsjælland. Der foreligger desværre ingen nærmere forklaring på dette forhold.

I betragtning af at Aalsgaarde (i 1682) bestod af 8 huse, er dødstallet på 46 også ganske voldsomt. Seifert kommenterede det i sin rapport med denne forklaring: "Dette er formedelst, at de hverken har villet sende Bud efter Præst eller Barber". Der kan selvfølgelig være noget om sagen, men det skal også bemærkes, at i kommissionens protokol under den

25. juli er noteret, at Niels Heggesen fra Aalsgaarde igen har været ovre i Skåne og rapporteret om de svenske styrkers bevægelser. I betragtning af, at pesten var særdeles voldsom i Skåne netop på det tidspunkt, kan Niels Heggesen nemt have bragt en ny frisk forsyning af inficerede rotter eller lopper med sig tilbage til Aalsgaarde.

Pestpræsten Vincent Rønnebeck rapporterede den 26. september, at siden hans tiltræden i juni var begravet indenfor afspærringen 188 personer, hvilket er væsentlig mere end barber Seiferts tal, som dog også mangler for nogle uger. Pastor Wichmann skrev nogenlunde samtidigt, at i hele sognet (indenfor og udenfor afspærringen) var død 350 personer. Hvis det er sandt, så har blokaden ikke haft den ringeste virkning.

Tikøb Sogn blev utvivlsomt ramt usædvanlig hårdt af pesten 1711. Det er vanskeligt at finde anden forklaring end den traditionelle tætte kontakt med Skåne.

Det er dog muligt, at Vincent Rønnebeck i sin rapport af 26. september kom med forklaringen: Ved dødsfald i Tikøb Sogn indenfor posteringen, har bønderne den dårlige vane, at de drikker og fester i det samme hus og samme værelse, fra hvilket liget lige er blevet båret ud. Mange kommer sunde og raske ind i huset, men forlader det stærkt berusede og med døden i deres hænder.

Han havde fra prædikestolen talt hårdt til dem om denne gudsbespottelige uskik, men der var intet der hjalp. Så egentlig var de vel selv skyld i ulykkerne?

Kilder og litteratur

Utrykte kilder:

Rigsarkivet:

Arkiv nr. 232. Danske Kancelli D 18-21: Sjællandske Registre og Tegnelser med indlæg.

Krigskancelliet. Kgl. Udfærdigede ekspeditioner. Refererede Sager.

Københavns Stadsarkiv:

Registrant nr. 12, pakke 7-13. Politi- og Kommercekollegiet. Resolutions-, memorial- og missiveprotokol.

Landsarkivet for Sjælland:

Købstdadsarkiver BA-002. Helsingør Rådstue.

Nr. 1112. Sundhedskommissionen 1709-1718.

Kirkebøger for Skt. Olai og Skt. Marie sogne.

Hørsholm Amtstue. Pesten 1711. Kopibøger for kommissionen ved Egebæk Vang.

Litteratur:

Buntzen, Peter: "Pesten i Helsingør 1710-1711 – en statistisk undersøgelse" i *Personalhistorisk Tidsskrift* 2008:2 s. 260-281.

Frandsen, Karl-Erik: "Kampen mod pesten. Karantænestationen på Saltholm 1709-1711", Kbh. 2004.

Frandsen, Karl-Erik: "Pesten i Helsingør 1711. En familiesygdom" i *Personalhistorisk Tidsskrift* 2008:2 s. 241-259.

Hirsch, J. C. W.: "Pestposteringen om Helsingør" i *Museum. Tidsskrift for Historie og Geografi*. 1892 s. 293-317.

Pedersen, Laurits: "Helsingør i Sundtoldstiden", bd. 1, 1926.

Persson, Bodil E.B.: *Pestens gåta. Farsoter i det tidige 1700-talets Skåne*. Lund 2001.

Personalhistorisk Tidsskrift 2008:2 rummer flere artikler om pesten i Danmark fra middelalderen til 1711.

Om artiklens forfatter

Karl-Erik Frandsen er docent, dr.phil. i historie ved Københavns Universitets Saxo-institut, som han tillige var leder af i perioden 1999-2007. Igennem en årrække har Karl-Erik Frandsen beskæftiget sig med pest-epidemierne i Danmark, og af hans seneste udgivelser kan nævnes:

Kampen mod pesten : Karantænestationen på Saltholm 1709-1711 (2004)

Da Østdanmark blev Sydsverige (2003)

Pesten på Amager 1711 (2003)

Værløse Sogn under pesten 1711 (2003)

Pesten standsede i Herfølge (2002)

Artiklen om "Pesten i Tikøb Sogn 1711" er specielt udarbejdet til "Egebækken" på grundlag af et kapitel i Karl-Erik Frandsens store bog på engelsk om pesten i Østersøområdet 1709-13, der påregnes at udkomme i 2009.

Landsbyen Egebæk og dens vang

af Lone Hvass

Forfatteren til den fremragende bog *"Borgerlige hjem i Helsingør for 300 år siden"* kulturhistorikeren Jørgen Olrik, var under en undersøgelse for "Handelsstandsforeningen" i Egebæksvang i 1905 af hegnsmandens kone gjort opmærksom på et kampestensfundament i skoven, hvor der blandt andet lå en stor tærskelsten og nogle munkestensbrokker. Efter en besigtigelse konstaterede Olrik, at hele den sydlige del af ruinen var afgravet og han mente, det drejede sig om et lille kapel. I sit notat til Nationalmuseet 2. afdeling skrev han: "Ruinens navn synes at være Hvidesten. Dette navn tillige med nogle skriftsteder er med blyant skrevet på en sten ved siden af ruinen og samme navn anførte hegnsmandens kone, idet hun dog uden tvivl mente rigtigt: "I vilde henføre

Rækken af syldsten til den store bygning i landsbyen Egebæk - fotograferet i forbindelse med udgravningen i 1953 - efter at triumviratet Per Christiansen, Hans Stephensen og Kaj Tjellesen havde opfordret Nationalmuseet til at foretage undersøgelser på stedet.

det til Stændermonumentet". Olrik var selv på det tidspunkt assistent på museet. Det er måske også på det tidspunkt, at man har givet skovvejen navn efter "den hvidesten". Måske den sten som ses på foto fra 1952.

Senere i 1911 gjorde stationsmester Tvede sine iagttagelser af bygningsresterne i Egebæksvang og det kom der flere artikler om i dagbladet Nordsjælland. Bl.a. om "*Oprindelsen til navnet Espergærde - Det gamle Flynderborg i Egebæksvang Skov*". Nu var ruinerne ikke mere Hvidesten, men selveste forgængeren for Krogen Slot. I 1919 foretog den så berømte arkæolog Hugo Mathiesen en undersøgelse på stedet for Nationalmuseet, m.h.p. at finde ud af, om det vitterlig kunne være middelalderborgen Flynderborg. Resultatet var imidlertid, at det var yngre bygningsrester fra sidste halvdel af 1500-årene. Man fandt kampestensfundamenter, munkesten, vingetagsten og brølægninger. En mundtlig tradition fortalte, at der havde været en vandmølle på stedet, men Nationalmuseet var godt træt af lokalpressens gentagne beretninger om "fantasiborgen" i skoven, som Hugo Mathiesen udtrykte sig.

I 1952 kastede tre ivrige amatørarkæologer arkitekt Per Christiansen, boghandler Hans Steffensen og tømrermester Kaj Tjellesen sig over de arkæologiske spor. De mente at Hugo Mathiesen havde gravet i den gale retning! Og de ville gerne have museets tilladelse til at grave videre. De omtalte i et brev til Nationalmuseet tre opstemninger samt kunstige damme på

og ved bækken. Dernæst bad de museet blødgøre skovrideren i Valdemarslund i Gurre, da de ikke havde fået tilladelse til undersøgelsen. Samme år i oktober/november foretog så Nationalmuseet ved Tage E. Christiansen en udgravning med hjælp fra "triumviratet i Egebæksvang", som de blev kaldt. I 1953, hvor man ville genoptage udgravningen, fik man mandskabsproblemer. Tage E. Christiansen var optaget af udgravning i Farum Lillevang, og boghandleren kunne ikke være med, da han skulle på ferie i syden. Tage E. Christiansen ønskede ham god rejse "Sydens sol vil give ham rundelig erstatning for en gravning i Egebæksvang". Hele korrespondancen blev ført mellem Per Christiansen og Nationalmuseet. Museet mente, at fortidsminderne var truede af vejvæsenet, og man var nødsaget til at fortsætte udgravningerne. Her konstateres det, at bygningsresterne var fra renæssancen - samme resultat som Hugo Mathiesens var kommet til, men resultaterne blev beklageligvis aldrig publiceret, hverken fra den ene eller anden udgravning.

Flere år senere skrev Erik Gøbel om Egebæksvang i middelalderen (Helsingør Bymuseums Årbog 1987). Heri nævner han, at der på egnen indtil omkring 1920 fandtes en "*Egebæk-krønike*", der omhandler skovens historie i munke- og kongetiden, men som desværre kun skulle findes i mundtlig overlevering. Det lød jo lovende, men ikke særlig troværdigt. Ifølge den beretning skulle Esum Kloster, der ejede området i middelalderen, have betragtet Egebækskoven som et rigt aktiv. Intet mindre end 8 vandmøller

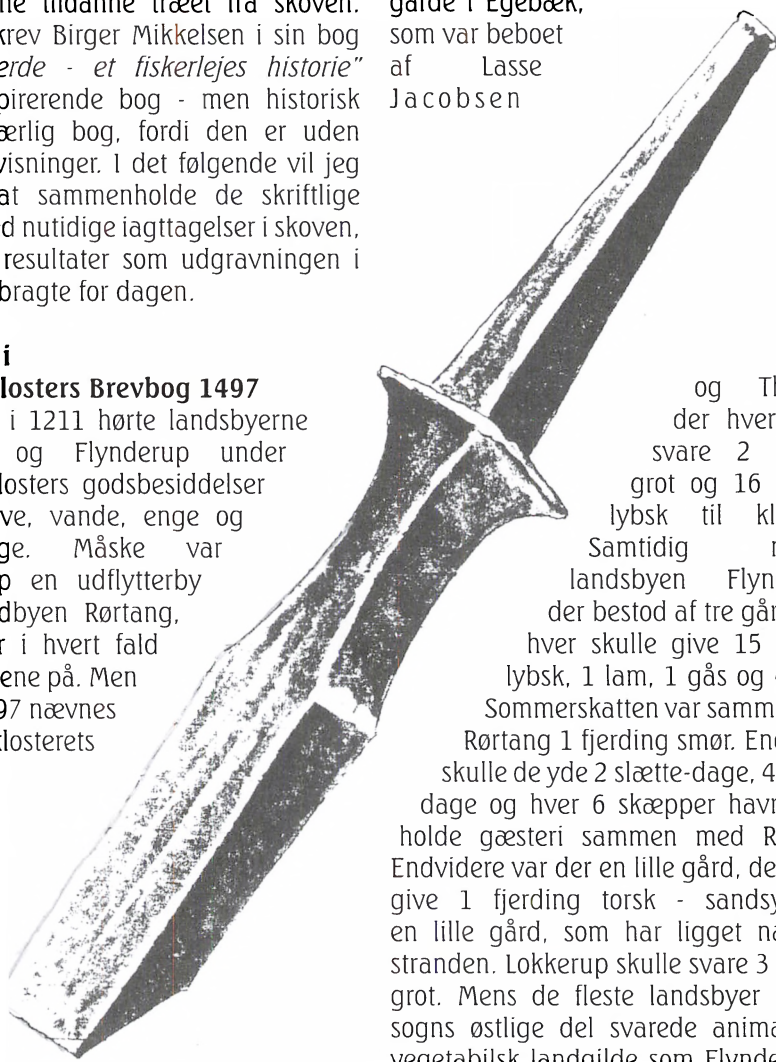

(sav-, hammer- og stampemøller osv.) skulle have ligget der, og klosteret skulle selv kunne tildanne træet fra skoven. I 1994 skrev Birger Mikkelsen i sin bog "Espergærde - et fiskerlejes historie" - en inspirerende bog - men historisk set besværlig bog, fordi den er uden kildehenvisninger. I det følgende vil jeg forsøge at sammenholde de skriftlige kilder med nutidige iagttagelser i skoven, samt de resultater som udgravningen i 1952-53 bragte for dagen.

Egebæk i Esrum Klosters Brevbog 1497

Allerede i 1211 hørte landsbyerne Rørtang og Flynderup under Esrum Klosters godsbesiddelser med skove, vande, enge og græsgange. Måske var Flynderup en udflytterby fra hovedbyen Rørtang, det tyder i hvert fald stednavnene på. Men først i 1497 nævnes blandt klosterets

godsbesiddelser og deres afgifter, to gårde i Egebæk, som var beboet af Lasse Jacobsen

Tegning af fint stemmejern fra udgravningen i 1953.

og Thorkild, der hver skulle svare 2 skilling grot og 16 skilling lybsk til klosteret. Samtidig nævnes landsbyen Flynderup, der bestod af tre gårde, der hver skulle give 15 skilling lybsk, 1 lam, 1 gås og 4 høns. Sommerskatten var sammen med Rørtang 1 fjerding smør. Endvidere skulle de yde 2 slætte-dage, 4 skæredage og hver 6 skæpper havre samt holde gæsteri sammen med Rørtang. Endvidere var der en lille gård, der skulle give 1 fjerding torsk - sandsynligvis en lille gård, som har ligget nær ved stranden. Lokkerup skulle svare 3 skilling grot. Mens de fleste landsbyer i Tikøb sogns østlige del svarede animalsk og vegetabilsk landgilde som Flynderup og Rørtang, var dette altså ikke tilfældet i Lokkerup og Egebæk, der betalte penge. I øvrigt en afgiftsform som opfattes som et krisetegn. Der blev også betalt landgilde

Indgang til den store bygning i landsbyen Egebæk. I baggrunden ses den trappeopbyggede ovn.

Om grot, slettedage m.v.

Middelalderens mål, vægt og regneenheder er indviklede, men en grot var en regneenhed (= 9 penninge), en skilling var lig 12 penninge – og "en skilling grot" svarede derfor til 108 penninge. "En skilling lybsk" svarede til "to skilling danske".

Slettedage var de dage, som fæsteren skulle arbejde for ejeren med høet, medens skæredage var de dage, der skulle arbejdes med selve høsten.

med træhugst til klostret, men ikke i Egebæk eller Lokkerup.

De fleste skove, som Esum Kloster ejede, var blot mere eller mindre spredt træbevoksning på landsbyernes marker og enge, hvor de fungerede som overdrev. Det nordøstsjællandske skovlandskab bestod dog også af den store skov Ørwith, der antagelig strakte sig fra Villingebæk langs kysten til Helsingør. Men Ørwith var en almindelig skov, som i løbet af middelalderen blev betragtet som "kongeleiv" dvs. embedsgods.

Mølleriet i Egebæks Vang

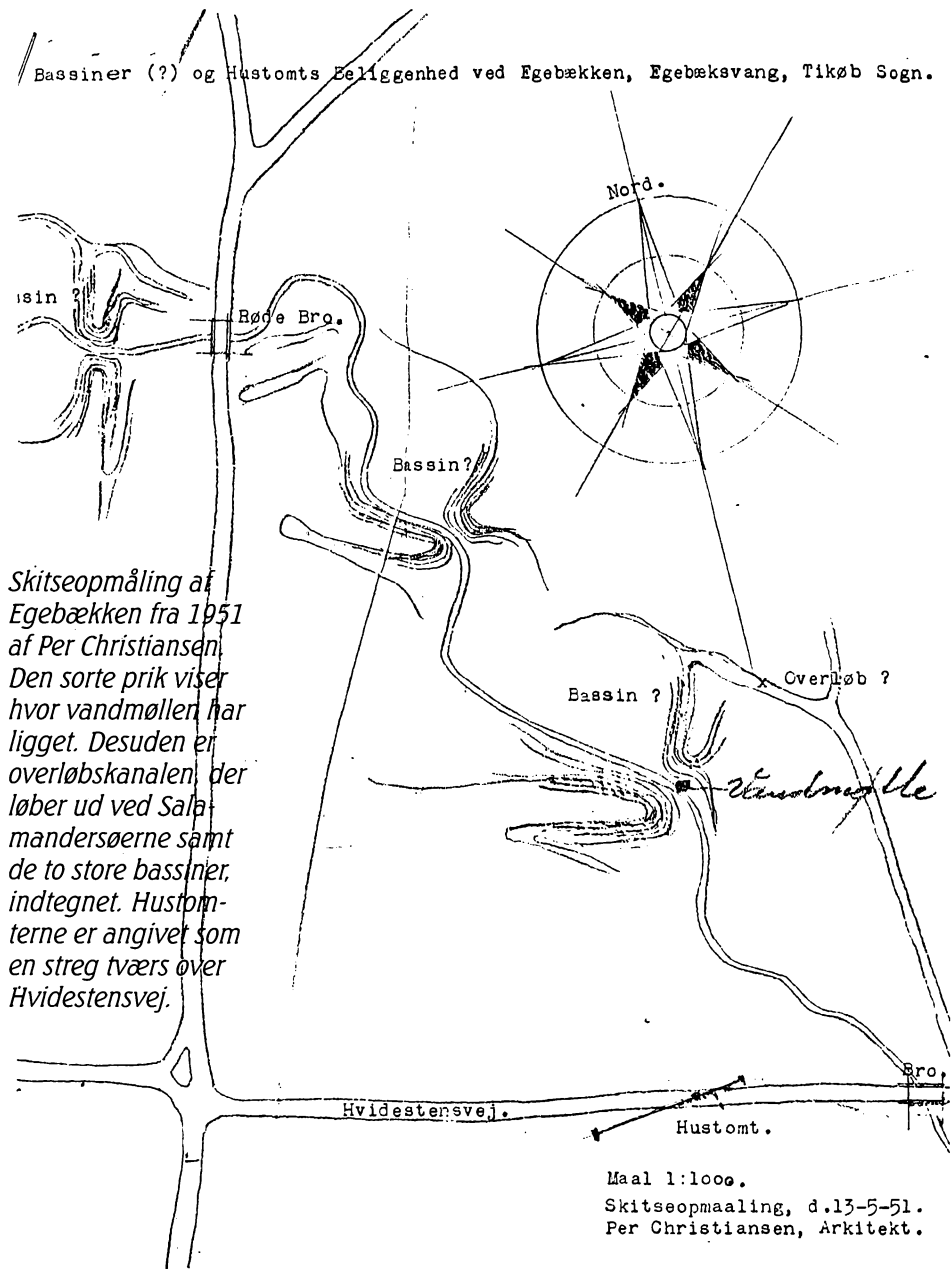
Går man i dag langs Egebækken, fremgår det endnu tydeligt, at der mindst to steder har været en opstemning og mølledrift, den mest synlige ligger syd for Rødebrovej nordøst for Gårdsletten, hvor både åens friløb kan følges og også den gravede bagløbskanal - helt ned til Hvidestensvej ved Salamanderdammene (der skal være anlagt i nyere tid). Dette tegnede arkitekt Per Christiansen to situationsplaner over allerede i 1951, inden Nationalmuseets udgravninger gik i gang. Det er naturligt at knytte driften af dette mølteri til en af gårdene i Egebæk, men ikke den rene mølleindustri, som Erik Gøbel nævner i sin artikel. Også Birger Mikkelsen skriver om mølleanlæggene og sammenligner dem med Frederik 2.'s mølteri i Hellebæk. Han finder det nær at antage, at kongen har

haft et lignende mølteri ved Egebækken – et mølteri som sammen med landsbyen Egebæk må være ødelagt af de svenske invasionstropper. Mikkelsen antager, at skoven herefter fik lov at brede sig hen over dets tomter og dets jorder. En vigtig kilde - som måske kunne kaste lidt lys over mølletiet ved Egebækken kunne være Kronborg Lens regnskaber, men det har desværre ikke været muligt tidsmæssigt at gennemgå dem. En sammenligning med mølletiet i Hellebæk giver imidlertid ingen mening. Egebækken, der som grundvand udspringer ved Rørtang, gennemløber et opdyrket tørt landsbrugsland mellem Flynderup og Kloster Vangen. Hellebækken derimod skærer sig igennem et landskab af naturlige søer og har et fald fra udspring til udløb af væsentlig større dimensioner

Landsbyen Rørtang, hvor Egebækken udspringer i nærheden.

Bassiner (?) og Hustomts Eeliggend ved Egebækken, Egebæksvang, Tikøb Sogn.

Skitseopmåling af Egebækken fra 1951 af Per Christiansen. Den sorte prik viser hvor vandmøllen har ligget. Desuden er overløbskanalen, der løber ud ved Salamandersøerne samt de to store bassiner, indtegnet. Hustomterne er angivet som en streg tværs over Hvidestensvej.

Maal 1:1000.

Skitseopmåling, d.13-5-51.
Per Christiansen, Arkitekt.

end Egebækken. Landskabet omkring Hellebæk bærer da også langt mere præg af den langvarige udnyttelse af omegnens vandressurser. I Teglstrup Hegn og Hammermølleskov findes der i alt 29 navngivne søer, moser og damme, hvor man gennem naturlige vandløb og gravede kanaler kunne lede vandet ned til Hellebækken – vort lokale svar på Mølleaaen. Denne hovedmøllestrøm har gennem tiderne forsynet op til 7 samtidige vandmøller - den ældste af dem er Den kgl. Kornmølle fra 1576. Overalt, hvor man færdes i Hellebækskovene i dag, støder man på kanaler, render, bække, dæmninger og stigbord, som minder om de 400 år, hvor vandet var livsnerven for industrisamfundet Hellebæk.

Men tilbage til landsbyen Egebæk. At den kunne være ødelagt i forbindelse med svenskekrigen i 1658, som Erik Gøbel skriver, var nok mere troværdigt.

Svenskekrigens ødelæggelser

Under krigen mod svenskerne 1658 – 60 var krigsskuepladsen især det nordøstlige Sjælland. For at få et overblik over de uhyre ødelæggelser, som krigen havde medført, blev 8 mænd i Lyngø-Kronborg Herred udvalgt til at rejse rundt og tage bestik af situationen. Der tegnes et mørkt billede af egnen – et billede, som kan læses i Niels Stenfeldts bog: "*Om Tikøb Sogn i gamle dage*". Heri står bl.a.: *Skovene til Tibberup er af Eg og Bøg, er meget forhuggede, men Underskoven nogenledes ved magt. Der findes ikke nogen Sæd saaet til denne By af nogen slags*. Antagelig er det skovene op mod Kelleris, der var byens yderste jorder, som

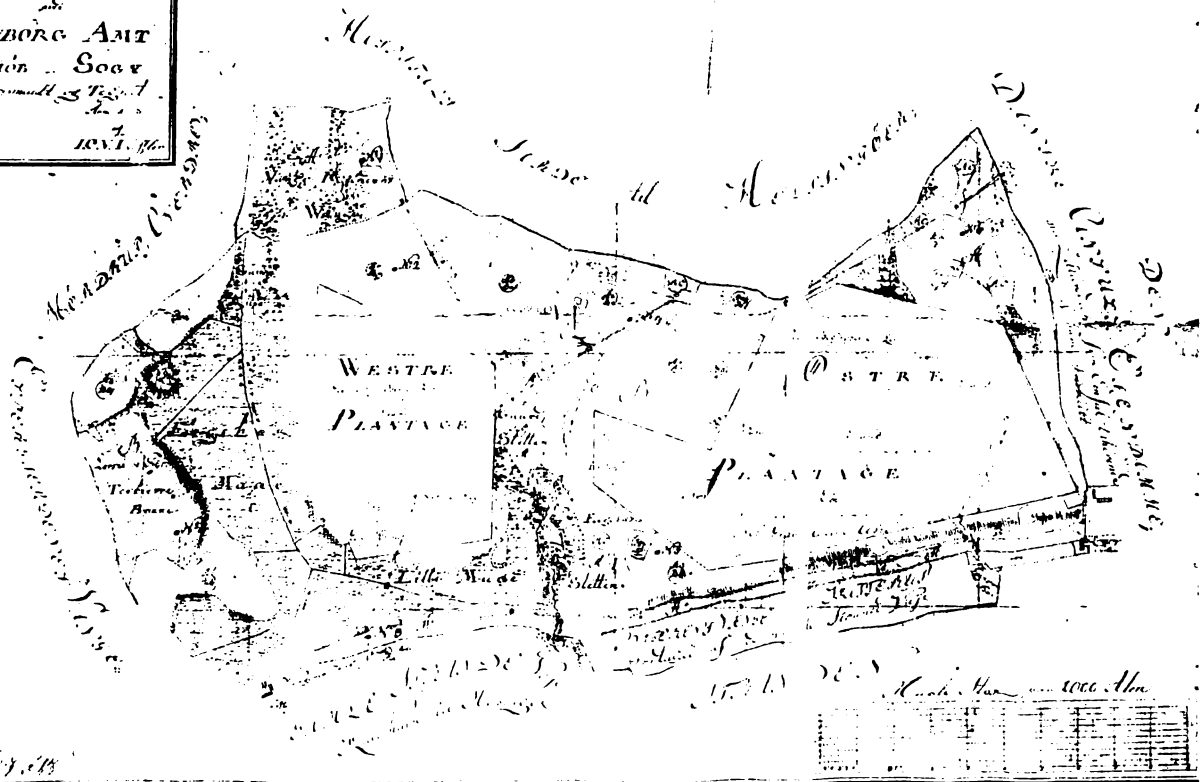
det handler om. Om skovene ved Mørdrup hedder det: *Der findes saa mangfoldige af Ege- og Bøgestød saavel som Træer, der er afhugget midt paa og tophuggede, saa det synes umuligt for noget Menneske at tælle, thi Skoven er ganske forhugget og fordærvet, saaledes at paa faa Steder kan findes nogle faa Oldentræer ved Magt."*

I Rørtang var alt brøstfældigt...(...) og der nævnes tre bønder ved navn. *Søbæk Mølle var ganske ruineret, nedbrudt, øde, og intet saaet dertil*, o.s.v. Om Esperød står der: *Var hos Rasmus Rasmussen Gaarden ved magt, men Vinduer og Døre var borte, og der var ikke tilsaaet. Salig Rasmus Mortensens Gaard også med Døre og Vinduer saavel som med Gærdene øde og intet tilsaaet.*

Her handler det altså om Esperød. Hverken Egebæk eller Lokkerup bliver nævnt, sandsynligvis fordi den (de) allerede er nedlagt til fordel for kongens voksende stutterivirksomhed i begyndelsen af 1600-årene (se nedenfor).

Mange har sikkert bemærket det kraftige markskel i Egebæksvang, som ligger i kreds omkring korsvejen ved Flynderupvej, Hvidestensvej og Vandreblokvej - der hvor "gårdsletten" angives at ligge. Hvor den tætte skov er i dag, lå landsbyens indhegnede marker. Markskellet er indtegnet delvis på målebordsbladene og det er selvfølgelig fredet. Sådan er det også i flere af kommunens andre skove f.eks. Horserød Hegn, Risby Vang og Klosteris Hegn - engang dyrkede marker - i dag tæt skov, kun rester af højryggede agre og de gamle markskel viser, at jorderne engang

KORT
 EGEBAEK VANGEN
 af Landet
 i COPENHAGEN AMT
 i Nærheden af Søen
 Grundlagt af Løffler
 1793

Kortet har en 1000 Aln

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

var dyrkede.

Landsbyen Egebæk var i middelalderen omgivet af sine vange, måske dyrket som de fleste landsbymarker i Tikøb sogn ved 3-vangsbrug. Det er meget sandsynligt noget af det samme areal som Egebæksvang i dag - dog undtaget Vangemandens Indelukke og måske en del af den nordligste del af vangen, som kan have tilhørt Lokkerup landsbyen.

Stednavnene kan også bringe lidt lys over udviklingen. Landsbyen *Egebæk* har haft sit navn opkaldt efter bækken med samme navn. En bebyggelse omgivet af ege ved en bæk - meget enkelt. *Egebækgaard* er fiskerhusene ved stranden og bundgarnstaderne. Stednavnet *Esperød* betyder rydningen ved espetræerne (aspetræerne). *Espergærde* er fiskerhusene ved stranden med stadepladser og bundgarnstader. *Lokkerup* kan være et personnavn og endelsen -rup - angiver at det er en torp d.v.s. en udflytterbebyggelse.

Uddrag af Helsingør Stadsbog 1549 – 1560 og Kancelliets brevøger 1550 -1610

Om landsbyen Egebæk og dens vang i 1500-årene har vi fra Helsingør Stadsbøger og Kancelliets Brevøger følgende optegnelser:

At kongens betroede mand Henrik Mogensen, Øresundstolder i **1565** fik forleningsbrev på *en Enghave ved stranden mellem Esperød Enghave og Egebæksgårde i Lyngø Herred, hvilken Kirstine Peder Hansens sidste havde i værge, uden afgift.*

Det kan være Storemade længst

ned mod Strandvejen. Egebæksgårde er fiskerbebyggelsen ved stranden og bundgarnstaderne.

Samme år fik han forlening på *2 gårde i Sjælland, kaldet Egebæk, uden at skulle betale afgift.*

Senere erhverver han yderligere en enghave mellem fiskerlejet Esperødgårde (Espergærde) og landsbyen Esperøds marker. Måske svarende til Store Egebæks Mose. I 1560 er der 3 gårde i *Esperødgårde*. Sandsynligvis de samme gårde, der kan følges videre frem på 1700-tals-kortene.

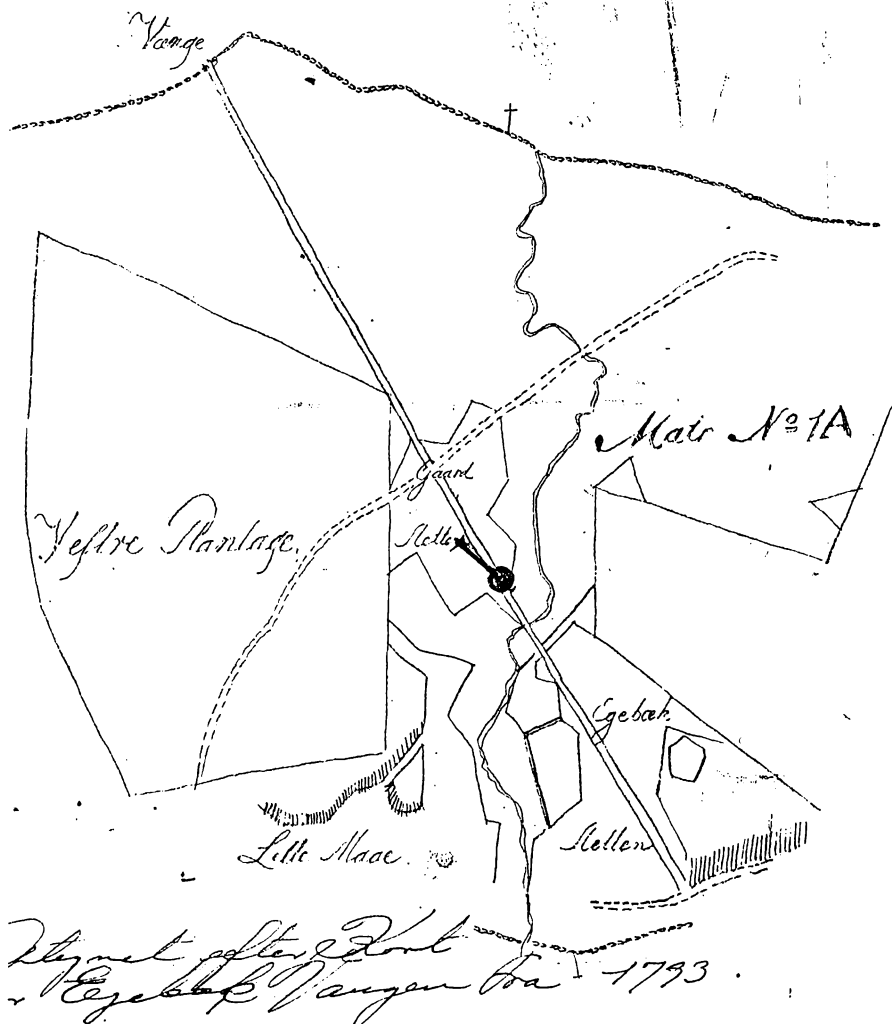
I **1555** fik abbeden af Esserum befaling på at lade hugge 50 træer til indholt (dvs. spanter til skibe eller lignede) i klosterets skove og siden lade dem føre til stranden ved Espergærde. Desuden går der befaling til Nils Parsberg (lensmand på Krogen) om at lade hugge 100 træer til indholt ved Gurre og i Krogens Skove og føre dem til stranden ved Espergærde. Som ladested og udskibningssted har stedet været anvendt langt op i tid. Birger Mikkelsen nævner 1994 s.6 at stammerne føres til stranden ved Espergærde for at bruges til ålegårde. Det sidste kan ikke være tilfældet, når der udtrykkelig står, at de 10 træer skal hugges til "Indholt". Kjeld Damgaard oplyser, at "Brændepladsen" dvs. "Kirkestranden" fungerede som ladeplads helt til 1800-årene. Også Gunnar Bergsten omtaler i "Skovene omkring Helsingør", s.61, den nedlagte stejle- og brændeplads på stranden ud for Egebæksvang Kirke.

Fra 1560 til 1608 kan vi så følge begge landsbyer og fiskerbebyggelserne Egebæk og Egebækgårde samt Esperød

Gårdsletten ved Egebakken
 Tillykke Kommune

lange Manden -

Gårdsletten, tegnet af Per Christiansen i
 1951. Den sorte cirkel i midten af kortet,
 angiver hvor hustomterne ligger.

og Espergærde:

I **1560** er der 12 gårde og 1 gadehus i Mørdrup, mens der, som nævnt, blot er tre gårde i Esperødgærde.

Dernæst er der Sobecks Mølle samt 4 bundgarnssteder.

I **1561** får Jens Ibsen, byfoged i Helsingør, forleningsbrev på 4 fjerd. smør af bønderne i Egebæk og 1 bundgarnsstade i stranden nedenfor Egebækgårde, uden afgift.

Egebæk har altså ligesom Esperød haft sine bundgarn ved stranden. Benævnelsen Egebækgårde falder bare meget hurtigere ud af historien.

1562 Oluf Skrædder som kommer af Espergærde får et skøde af Anders Kruse.

I **1564** er der flere personer om bundgarnene ved Espergærde. Kroejeren ved Frederiksborg Slot, Rasmus Villomsen, har således 3 stader. Ligeledes Københavns byfoged og en anden Københavns borger, Hans Nielsen. Fangsten må have givet godt.

Samme år, **1564**, hører vi også om Michil (Mikkel) Persen af Egebæk der byder på en gård, - sandsynligvis nabo til borgmester Hans Poulsens gård i Helsingør.

1565 er der forleningsbrev for Jacob Hansen, borgmester i Helsingør på det bundgarnsstade mellem Espergærde og Helsingør som han nu selv har i værge, mod sædvanlig afgift.

1567 får Jacob Hansen, borgmester i Helsingør forleningsbrev på det bundgarnsstade mellem Espergærde og Helsingør, som han nu selv har i værge, mod sædvanlig afgift.

I marts **1570** er det Henrich Mogensen

der får forleningsbrev på en grund nord op til vejen (den brolagte gamle Strandvej, som endnu er bevaret), der løber fra Espergærde Led gennem Esperød ind i *skoven* (som her må være noget af den nuværende vang). Bønderne i Esperød og Tomes Jude i Mørdrup har den i værge uden afgift.

I **1576** får lensmand Johan Taube forleningsbrev på Krogen Slot med Holbo Herred, Esrum og Tikøb sogn.

I **1578** får Henrich Mogensen livsbrev på en *kronens grund i Tikøb sogn i Lyngø Herred, som han nu selv har i værge, liggende under hegnet ved den enghave han har der, og nord for den vej, der løber fra Esperødgjærde led ind i skoven, og syd for det markskel, som altid har været mellem ovennævnte Enghave og Esperødgjærde Mark. Der skal ikke svares afgift.*

Det er lidt svært at se området præcist for sig, men det må handle om den sydlige ende af det nuværende Egebæksvang.

I 1583 dør Henrich Mogensen og i **1601** nævnes Villum Hendriksen i Egebæk - dvs. Henrich Mogensens søn - flere gange. Bl.a. har han anpart i en gård i Malmø. Det er altså stadig betydningsfulde folk, der bor i Egebæk.

I **1606** er der et missiv (brev fra centralforvaltningen til en lokal embedsmand) til borgmesteren og rådet i Malmø. Det er en trætte mellem Villum Hendriksen i Egebæk og en borger i Flensborg ved navn Skulte - angående gården i Malmø. Derefter nævnes landsbyen Egebæk ikke mere. Lensregnskaberne ville måske kunne dokumentere noget andet, men den

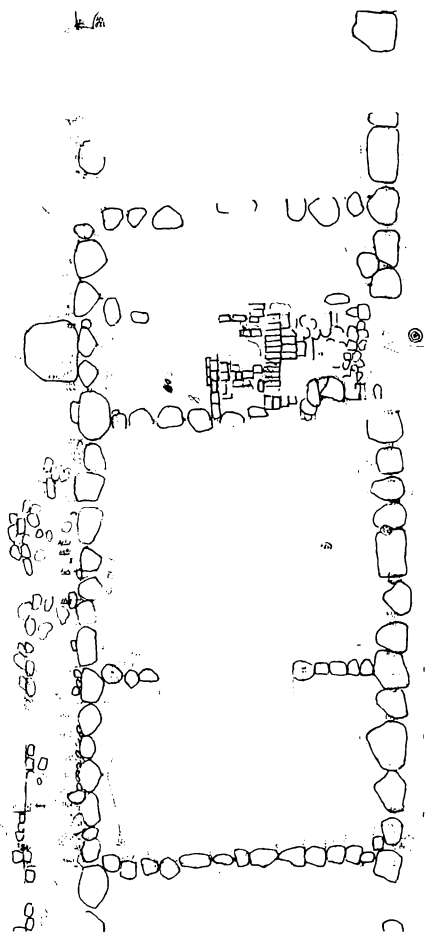
undersøgelse må gemmes til en anden gang. Lokkerup nævnes ikke i kilderne her. Først i markbøgerne 1681 som en enkelt gård, ligesom i Esrum Klosters godsbeskrivelse i 1497. Dernæst forekommer stednavnet som Lockerød på Abraham Christian Willars kort over rytterdistrikterne fra 1720.

Nationalmuseet undersøgelse af Egebæks gårde i 1953 - 54

I 1953 - 54 foretog Nationalmuseet, som nævnt tidligere, en arkæologisk undersøgelse af gårdtomterne i Egebæks Vang. Stedet er betegnende nok blevet kaldt for Gårdsletten siden 1793. Det ligger vest for Hvidestensvej - umiddelbart inden vejkrydset der løber mod Flynderupgaard.

Her fandtes to bygningsfundamenter en N-S gående bygning og en Ø-V gående. En **store teglstensbygning på 27 x 5 m** som har været tækket med vingetegl, liggende i øst-vestlig retning, men hvoraf det nordvestlige hjørne var afskåret af Hvidestensvej. Bygningsresterne lå ganske sårbart blot omkring 20 cm under skovmulden. Indgangen i huset har været mod nord, med en stor (hvid!) tærskelsten 1 x 1,50 m foran døren. Lige overfor indgangen stod i en afstand af to meter **husets store ovn** og ildsted godt 3,10 m langt og lidt over 2 m bredt i østenden af huset. Nordkanten af ovnen lå i en afstand af 2,15 m fra tærskelstenen. Ovnfundamentet var bygget trinvis af munkesten, i store træk beskrevet som 1. trin med kantstillede hele sten 2. trin med halvsten og 3. trin af halvsten 0,80 m bredt, mens det 4. trin, som var 1,39

m bredt, bestod af helsten og kantstillede sten i rulleskifte. Under de nederste sten lå en 0,15 m bred og 0,12 m høj og 1,37 m lang egebjælke fra yderkant til yderkant af kampestenene. Den murede ovn (skorsten) har kunnet hvile på denne

Plantegning af den store hustomt med den store ovn, udgravet 1953. Den nordøstlige del af huset lå ved udgravningen fremme under Hvidestensvej.

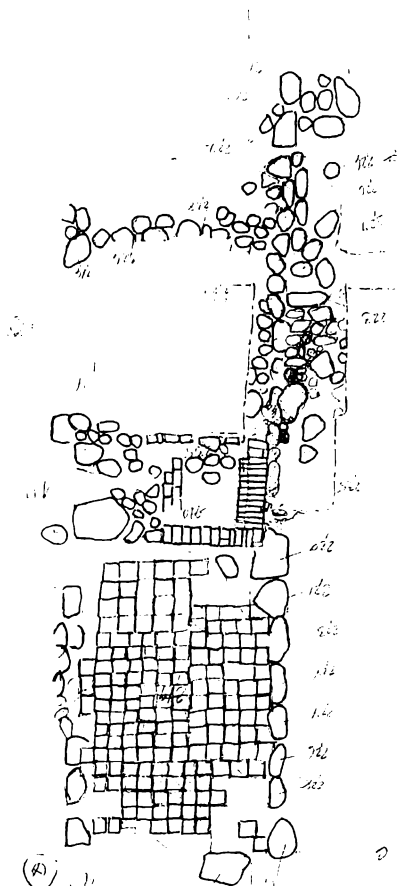

træramme.

Ildstedet lå i et selvstændigt rum, anbragt inde i den brede skorsten, hvor maden har været tilberedt. Ildstedet har været bestemmende for de tilstødende rums funktion. Vest for ovnrummet var der et godt 7 meter langt rum med rumadskillelse mod vest. Vest for dette rum lå endnu et rum - godt 10 meter langt. Øst for ovnrummet fandtes et 3,5 m langt rum, men husets østligste væg blev ikke fundet.

En mindre bygning på 13 x 3 m muligvis vinkelret på den store bygning (planerne er meget mangelfulde og der mangler helt en oversigtsplan over det udgravede) men det indbyrdes forhold mellem de to bygninger fremgår ikke af den håndskrevne beretning. Her fandtes omtrent midt i huset rester af et gulv på 3 x 4 m - bestående af uglaserede røde fliser. De fleste af varierende størrelse og brændingsgrad. De største 23 x 23 cm og de mindste 17 x 17,5 cm. I et andet rum fandtes resterne af **et kakkelovns fundament** bestående af røde og gule flammede munkesten noget større end munkestenene, som den anden ovn var bygget af. Over fundamentet fandtes godt 40 stykker grønglaserede kakler og flere kassererede stykker. Til en kakkelovn i renæssancen brugtes mellem 80 og 100 kakler af forskellig størrelse.

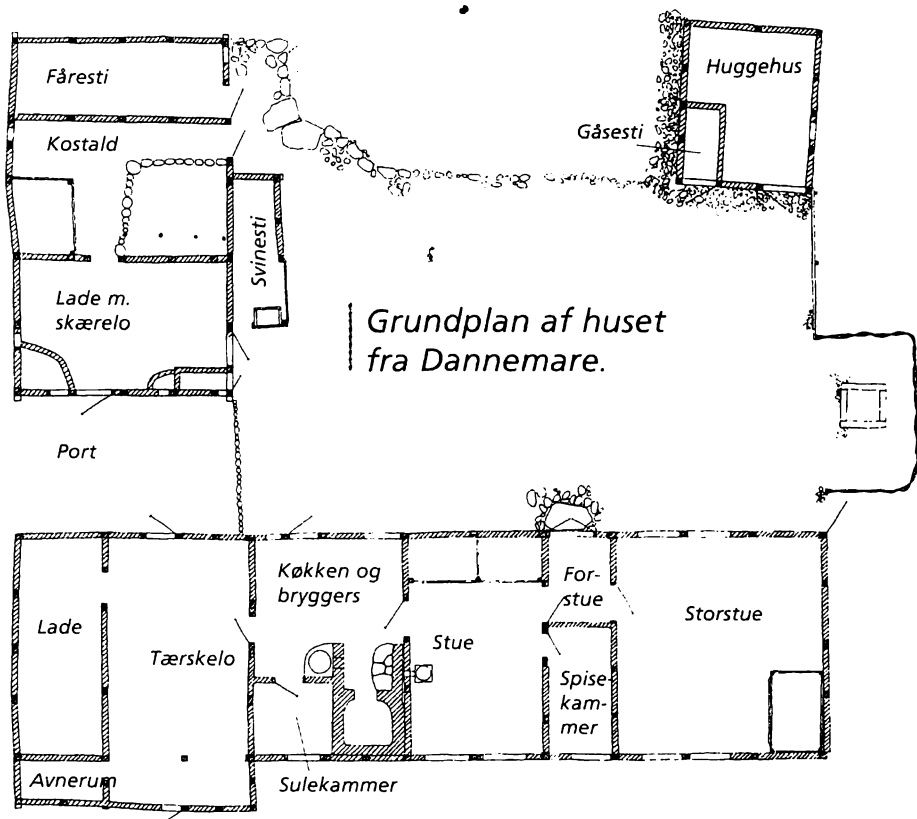
I det lille forrum var ovnen opbygget over et fyrkammer med en åbning mod syd til indfyring og over den et sted, hvor røgen kunne slippe ud. Vest for indfyringsskakten har selve kakkelovnen stået, men området kunne ikke udgraves

Plantegning af det mindre hus med kakkelovnen - udgravet 1953.

på grund af et stort træ. Man konstaterede her - som Hugo Mathiesen havde gjort det, - at gården var fra sidste halvdel af 1500-årene. Kun dele af gårdens bygninger blev frilagt, tegnet og fotograferet. I dag er bygningsresterne dækket af underskov.

Efter Nationalmuseets udgravning blev en del genstande desværre kasseret: div.

Grundplan af huset
fra Dannemare.

I den ene længe af "Dannemaregaarden" på Frilandsmuseet, findes en ovn meget lig ovnen i Egebæksvang-gården. Også placeringen i bygningen er omtrent den samme.

jernnagler, et større antal renæssanceskår af rødbrændt ler, glaserede og uglaserede samt grønglaserede kakkelfragmenter. Desuden fragmenter af klart grønligt glas og flaskeglasfragmenter, et stemmejern af jern, fragmenter af vingetagsten og stykker af rudeglas. (Det fremgår ikke hvilken af bygningerne der kunne tænkes af have rudeglas, måske dem alle?).

Museet beholdt de 40 fragmenter af kakler, hvoraf 9 er deponeret og udstillet på Bymuseet. Det vil føre for vidt her, at gennemgå ovnen og de enkelte kaklers motiver, her skal blot nævnes nogle af de fineste.

Kakkelovnen har været bygget op af rektangulære og kvadratiske kakler grønglaserede, med religiøse

En gesimskakkel fra Egebæk-gårdens kakkellovn. Den forestiller hhv. "Luna" (månen) som en kvinde med en halvmåne og en stang samt "Sol" i form af en mand med kappe og sværd. (Samme billede i farver er gengivet på forsiden af dette hefte)

motiver, evangelisterne, stjerne - og planetsymboler, en uidentificeret renaissancefyrste, hjørnekakler med bladornamenter, en serie om mandens livsaldre m.m. En hjørnekakkel med en ung mand holder et sværd, et afhugget hoved og teksten David og en anden kakkel er med evangelisten Mattheus skrivende i en bog. To gesimskakler har motiver der forestiller Luna som en kvinde med en halvmåne og en stang, og Sol i form af en mand med kappe og sværd. Begge er selvfølgelig iklædt renæssancens store

gevanter. Denne billedverden fyldt med symboler og stjernetegn, der udfolder sig, var for samtiden en hel forståelig del af dagligdagen, for os i dag ofte sværere at forstå.

Det var i midten af 1500-årene at kakkelproduktionen i Danmark blev almindelig. Værksteder fra den tid er udgravet i flere byer som f.eks. Lund, Aalborg, Næstved, Flensborg og Slagelse, men der er skriftlige kilder om kakkelmageri i Danmark langt tidligere. En nærmere gennemgang af Egebæks

Til venstre ses en kakkelfra Egebæk. den viser en renæssance-fyrste, hvis identitet dog ikke kendes. Til højre ses en hjørnekakkel med en ung mand, med sværd i hånd og med et afhugget hoved.

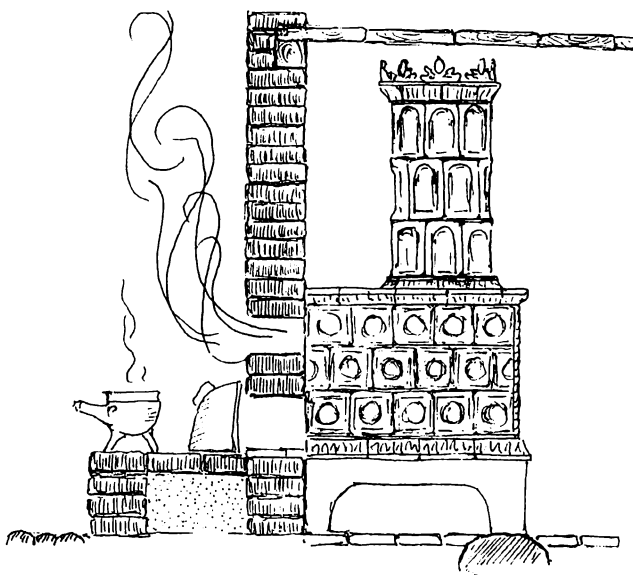
kakkelovn følges op i permanent udstilling på Flynderupgård Museet. De to bygningers indbyrdes funktion og afstand beskrives om muligt også i udstillingen. Der skal imidlertid ikke herske tvivl om, at det også ville være spændende med en moderne arkæologisk undersøgelse af hele Gårdsletten.

Henrik Mogensen, kongens tolder

Gårdtomten som blev afdækket delvist, kan være borgmester Henrich Mogensens gård, som han havde i forlening, hvilket vil sige, at han havde en forpagter. Henrich

Mogensen ejede som kongens tolder og borgmester i Helsingør flere gårde, men boede selv i den ene af sine to gårde på Stengadens østligste ende, op til hjørnet ved "Store Færgestræde og Færgevasen". Det var her, de største købmandsgårde lå. I 1578 købte han yderligere noget øde havejord ved Flynderborg for "10 gamle daler og et trøjeklæde".

I 1554 var Henrich Mogensen blevet rådmand. Kgl. tolder blev han efter sin brors død i 1564 og borgmester i 1565. Hvervet som tolder var som bekendt ikke det ringeste embede – indkrævningen af Sundtolden under Frederik 2. var et

Tegning af en renæssance-ovn af den type, som er fundet i det mindre hus i Egebæk.

Kakkelovnen er af en type fra ca 1550 og ses med sine balusterformede ben. Den var ofte omgivet af faste bænke, og ned fra loftet kunne hænge stænger til tørring af tøj. Fyringen foregik fra det åbne ildsted i køkken eller forstue, hvor røgen forsvandt gennem taget. På grund af brandfare er fyråbningen til ovnen her tildækket med en stølp af metalblik. (Tegning: Ole Kristiansen, 1999)

af rigets mest betydningsfulde offentlige embeder. Mogensen blev da også adlet og fik navnet Rosenvinge. Et andet offentligt hverv som han bestred, var stillingen som forstander for Helliggeist, dvs. Alm. Hospital i det gamle Karmeliterkloster i Helsingør. Henrik, som han blot i daglig tale kaldtes, stod for en væsentlig del af regnskaberne omkring byggeriet af Kronborg. I 1570 forhandlede han med kongen om en vandledning til byen og til Krogen. Han førte desuden flere sager om trolddom i byen. Endelig købte hans slægt den eneste adelige gravkælder i Skt. Olai. Den blev dekoreret med kalkmalerier i sort og blå.

Esrum Kloster, kongelig ladegård 1560 - 1610, stutrigård 1610 - 1717

I 1560 nedlægges Esrum Kloster endeligt og omdannes til en kongelig ladegård sammen med Teglstrupgaard og Lundehave alle med regnskabspligt overfor lensmanden på Krogen/Kronborg. I den periode er landsbyen Egebæk ved sin fulde magt - senere omdannes ladegården til stutrigård omkring 1610. De kongelige stod (= 10-20 hopper + en hingst) samt de smukkeste dyr var samlet i vangene ved Esrum Sø, mens man blot slog høet i de kronborgske vange Egebæk, Gurre og Teglstrup. I 1605 reorganiseredes hele den kongelige hesteavl. Der udnævntes beriddere dvs. ledere af den kongelige stutridrift, og denne adskiltes administrativt fra lenene

(- hvilket kunne gøre det vanskeligt at følge i lensregnskaberne). Vangene blev udlagt og indhegnet grundigt. I 1610 kom en ny ladegård i Esrum og der blev bygget huse til vangemændene. I Kronborg Lens regnskab fra 1610 -11 nævnes 10 vangevogtere, men ingen i Egebæks Vang. I årene 1612-14 nedlægges flere landsbyer for at indgå som vange til stuttedriften, måske er det her, at landsbyen Egebæk nedlægges. I 1660 reorganiseres stuttedet igen og der findes fremover kun to distrikter i Antvorskov og Frederiksborg.

Markbogen for Tikøb sogn 1681.

Efter enevældens indførelse i 1660 og de hårde krige, var det nødvendigt for statsmagten, at få kontrol over rigets indtægter og udgifter, og lenene afløstes af en ny administrativ inddeling: Amterne - heriblandt Kronborg Amt. En af registreringerne var Christian 5.'s matrikel fra 1681-1688, nemlig Markbøgerne 1681, hvoraf museet har udgivet: "*En beskrivelse af Tikøb sogn i året 1681*" redigeret og beskrevet af Lars Bjørn Madsen. Den er den vigtigste kilde for at forstå Egebæks Vangs videre historie fra landsby til kongelig vang.

I 1681 høres der kun om den kongeligt ejede Egebæks Vang samt fiskerhusene Espergærde med Espergærde Vang og landsbyen Mørdrup og Tibberup (Teberup) med hver deres vange.

Om nabolandsbyerne nævnes det, at egnens store landsby, Mørdrup har 9 gårde og 4 huse, fiskeri, græsning samt 3 vange. Tibberup har 4 hele og 2 halve gårde med fiskeri, græsning og 3 vange.

Espergærde består af nogle fiskerhuse, med fiskeri og 1 vang med 35 agre. Esperød er nedlagt eller lagt sammen med Espergærde. Endelig har Helsingørs Hospital 1 vang der grænser op østen til Flønderup og vesten til Egebæks Vang *som ej er såed udi 40 år, men ligger til Høe Biering*" osv. Med andre ord: Hospitalets vang (den gamle klostervang) har ikke været tilsået i 40 år.

Om Egebæks Vang forlyder det, at den er "Kongl. Mayts. Vang": *Strækker sig i Syd og Nord, grænser mod Nord op til Lockerups Vang, og mod Syd til Espergærde, mod Øst ud til Stranden. Den er bevokset med Skov og Krat, saa man ikke kan maale videre end 4 Stykker. Ovennævnte Forretning er foretaget og dateret i Mørdrup den 12. juni 1681.* Man ser vangen for sig - godt vokset til med store træer (eg og bøg), krat og græs. *Vangen ligger til høslet og høstes årlig til kongen. Den taxeres til 90 læs. Dog er det muligt at måle 4 stykker (dvs. 4 engstykker).* Det er de sidste rester af landsbyen Egebæks og måske Lokkerups markjorder. Til sammenligning gav Teglstrup Vang og Gurre Vang i alt 205 læs eng og 116 læs mosefoer. På Christian Villars kort fra 1720 ses rytterdistrikterne i Frederiksborg, Kronborg og Københavns Amt. I Kronborg er vangene i Teglstrup og Gurre samt Egebæk indhegnet. Endvidere skrives der om Søbækhus: "*Soebeck's Hus, som for mange Aar siden har vert en liden Gres Mølle, liggende i mellem Mørdrups Mellum Vand og Strand Vangen*" osv. Når man sammenligner Søbækken i dag (delvis rørlagt) og Egebækkens dybt nedskårne bredere løb, er det svært at

forestille sig, at møllen ved Egebækken ligesom Søbækken blot var en græsmølle eller vintermølle dvs. en mølle der kun måtte male indtil 1. maj *hvor Stigbordet skulle tages op og ikke sættes ned igen, før alt Hø og Korn er inde af de Stæd eller derhos, så vit vandet kan skade gjøre* (Chr. 5.'s Danske Lov, s 812). Hovedmøllerne derimod måtte male hele året. Var det mon sådan en mølle, som stod ved Egebækken? Opstemningen tyder i hvert fald på, at den var fra renæssancen og ikke middelalderen, hvor møllerne krævede længere kanaler og ikke havde møllehjul til stærk opstemning.

Esrum Kloster som rytterkaserne 1717-1799

I 1717 blev stutieriet på Esrum Kloster nedlagt og omdannet til rytterkasserne efter nyordning af ryttergodset, hvorefter stutieret senere blev forlagt til Frederiksborg, hvor hestene fik navnet Frederiksborgheste. Stutieriets start og første blomstringstid var dog Esrum Kloster. Det var imidlertid kun en lille del af de op til 700 dyr, som kunne være på vangen ved Esrum Sø. Her var der kun græs til et stod på 18-20 i hver vang, dvs. i alt 120 hopper. Her indtager Egebæks Vang sammen med Gurre Vang og Teglstup Vang en mere perifer rolle som høsletsvange i det kongelige stutieris daglige drift.

Ryttergodset var krongods, som fra 1670'erne til sidst i 1700-årene var indrettet til underhold for det nationale rytteri. I 1715-20 samledes det i 12 sammenhængende godsdistrikter heraf de seks på Sjælland. I midten af

1770'erne blev ryttergodset bortsolgt og overgik til almindeligt krongods. Ved en forordning af 20. juni 1799 blev alle vangen afleveret til forstværnenet, men inden da var Egebæksvang allerede tilplantet i 1771-75.

En oversigt over de enkelte vanges bestanddele - inden de blev afhændet i 1799 - viser, at i Kronborg Amt var der dels Egebæks Vang med 18 tdr. land ager, 28 tdr. land eng, 149 tdr. land skov i alt 196 tdr. land - dels Gurre Vang, der til sammenligning havde 104 tdr. land ager, 72 tdr. land eng, 182 tdr. land skov, i alt 359 tdr. land. Teglstup Vang eksisterede ikke på det tidspunkt. Det nuværende stengærde som omgiver vangen, er fra skovforordningens tid dvs. omkring 1804 og fredskovordningen.

Vandreblokvej i Egebæksvang

På grund af etablering af en regnvandsledning i Egebæksvang her i efteråret fik vi lidt mere at vide om skovvejenes opbygning. Forarbejdet til regnvandsledningen medførte nemlig en arkæologisk undersøgelse, der blev foretaget af Gilleleje Museum med arkivalisk hjælp fra Helsingør Bymuseum. I første omgang førte jordarbejdet til en dispensation, for at man kunne gennembryde 2 stendiger, der ligger i kanten af skoven ved l æ af Dalsborg og ned mod Strandvejen ved Skotterup By. Skov- og Naturstyrelsen Øresund er ejer af digerne. Digerne bliver genopført nøjagtigt på samme plads, efter at ledningsarbejdet er færdigt. Regnvandsledningen lægges i den eksisterende skovvej kaldet Vandreblokvej, der løber i Egebæksvang

*I sommeren 2008
afdækkedes
en brolagt vej i
Egebæksvang.
Det viste sig dog,
at brolægningen
var underlag for et
"slidlag" bestående
af små skærver
og grus - og altså
ikke en brolæg-
ning, som den
kendes fra Søvejen
i Egebæksvang
eller den gamle
kongevej i Nyrup
Hegn.*

fra Flynderupvejen inde i skoven mod nordøst i et stort sving ned mod Strandvejen. Vejen har sit navn efter den store vandreblok, der ligger midtvejs ved vejen.

Inden regnvandsledningen blev nedgravet, blev vejens øverste belægning - et sandet jordlag - fjernet med maskinkraft og efterfølgende fejlet rent

med maskine. Under dette jordlag lå på hele strækningen store flintskærver og håndstore granitsten, mens flade granitsten lå i kanten af vejbelægningen. I første omgang kunne man få den opfattelse, at det var en brolægning, d.v.s. en kørebane, som vi kender den nede ved Søvejen der løber parallelt med den nuværende Strandvej. Den gamle

brølægning dér ligger delvis synlig 50 meter fra stenbroen over Egebækken. I 2004 blev den frilagt takket være børn fra Mørdrupskolens 3.klasse, men er nu delvis tilgroet igen.

Men havde stenlægningen i Vandreblokvej nu været af den slags, så havde museerne måttet forhandle sig til en anden placering af regnvandsledningen. Men ved nærmere eftersyn stod det imidlertid klart, at stenene slet ikke var slidt som en gammel brølægning og kørebane plejer at være – og således som vi kender det fra Frederik 2.'s Kongevej i Nyrup Hegn eller Christian 4.'s brolagte vej ved Hammermøllen eller dæmningen ned til Gurre-borgen. Den afdækkede brølægning er nemlig ikke en kørebelægning, men derimod underlaget for en kørebane. Underlaget består af et lag knuste sten, med en lagtykkelse på 10 cm og en stenstørrelse på godt 7–8 cm, dertil kommer de noget større flade kantsten. Det øverste lag, som stadig kunne ses på den afrensede vej, havde en stenstørrelse på 2,5 cm som er stampet på hvorefter trafikken har komprimeret hele belægningen.

Som ellers beskrevet af undertegnede til Helsingør Dagblad oplyste Kjeld Damgaard, at vejen ikke var makadamiseret, men udført efter den metode, som den franske vejingeniør Trésaguet opfandt i 1775. I øvrigt har man beregnet belægningen på Vandreblokvej til at have en bæreevne på 1,5 tons. Men hvorfor nu en så grundig projekteret vej?

Det ældste kort hvor Vandreblokvej

er indtegnet er fra 1793. Helt det forløb som vejen har i dag, synes den ikke at have, dog har den vestlige del af vejen haft samme placering som i dag. Vi skal helt frem til 1857 før hele vejen er tegnet med det forløb som vejen har i dag. Vejens belægning hører til i tiden efter plantage-tilplantningen mellem 1771-75 og må være brolagt som en skovvej, der skal klare tung trafik med trælast. Efter den arkæologiske undersøgelse, sørgede Teknisk Forvaltnings Kloakafdeling og Firmaet Krüger for at stenlægningen blev lagt på plads igen oven på rørledningen. Skovvejens omhyggelige pakstensopbygning er sandsynligvis også brugt i statens andre skove omkring Helsingør bl.a. i Teglstrup hegn og Hammermølleskoven. Kjeld Damgaard har foreslået, at skovvejen måske kunne være bygaden i Lokkerup landsbyen. At den har ligget det pågældende sted kunne være sandsynligt, men desværre kommer hverken arkæologien eller de skriftlige kilder os til hjælp.

De to store plantageområder i Egebæksvang - Vestre Plantage og Østre Plantage - stammer som nævnt fra 1771-75, altså en hel del år før den store plantage i Hornbæk blev tilplantet. Den efterfølgende fredskovpligt i 1805 betød at alle arealer, hvor der fandtes overskov, i al fremtid skulle fastholdes som skov, og at skovgræsning ikke længere måtte finde sted. Dermed var vangedriften helt ophørt for de kongelige rytterheste. I 1848 erklæredes de kongelige skove for statslig ejendom.

Nærbillede af den afdækkede brolægning på Vandreblokvej i Egebæksvang.

Litteratur og kilder:

Nationalmuseet II afd. Top.Arkiv. Tage E. Christiansens efterladte papirer

"Helsingørs Stadsbøger", 1549 – 1564,

"Kancelliets brevbøger", 1550 - 1608

"Esrum Klosters Brevbog 1 og 2", i oversættelse, Tusculanums Forlag 2002

"Kongens Skove", Frederiksborg Amt og Undervisnings- og kultursektoren 1992

Steffen Elmer Jørgensen: "Fra chaussé til motorvej".

Bo Fritzboeger: "Kulturskoven Dansk skovbrug fra oldtid til nutid", 1994

Bo Fritzboeger: "Esrum Klosters landskaber" i Bogen om Esrum Kloster, s 79

Bjarne Stoklund: "Bondefiskere og

strandsiddere", studier over de store sæsonfiskerier 1350 – 1600", 2000

Birger Mikkelsen: "Espergærde - et fiskerlejes historie"

Lars Bjørn Madsen: "En beskrivelse af Tikøb sogn i året 1681"

Jan Stenberg: "Esrum Kloster som stutrerigård" i Fra Frederiksborg Amt, Årbog 1955.

Gunnar Bergsten: "Skovene omkring Helsingør", Helsingør Kommunes Museer 1999

Lone Hvass: "Den gamle Strandvej i Egebæks Vang" i Forening og Museum nr.3 2004

Erik Gøbel: "Egebæksvang", i Helsingør Kommunes Museers Årbog, 1987 (1988)

Glimt fra retsvæsenet for 100 år siden

Af Kjeld Damgaard

"Det var meget bedre i gamle dage" – er en talemåde, der endnu høres. Måske mener man ikke så meget med det og hvis der således er urealistiske eller nostalgiske grunde til udtalelsen, så kan følgende eksempler fra det lokale politi og de lokale retssale i starten af 1900-tallet, måske være med til at fjerne disse forestillinger. Omvendt ville nogle af de sager, der dengang blev ført nok ikke i dag være endt i en retssal – dertil var de med vore dages øjne – nok for ubetydelige.

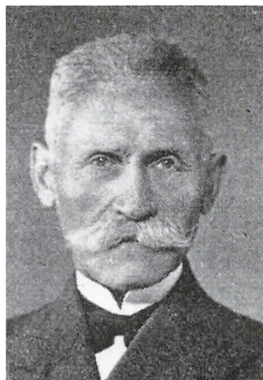
Kronborg Østre Birk var indtil retsreformen i 1919 den tids betegnelse for den retskreds, der i hovedsagen omfattede Tikøb (Hellebæk undtaget), Asminderød, Grønholt og Nødebo sogne. Domstolens embedsmænd og dommere havde sæde i Fredensborg. Egentlig udgjorde herrederne datidens retskredse, men mange steder var herrederne opdelt i flere birke. Således bestod Lynge-Kronborg Herred, som udgjorde det meste af Nordkysten fra Arresø i vest til Helsingørs bygrænse i øst, af tre birke: Kronborg Vestre Birk, Kronborg Østre Birk og Hellebæk Birk. Baggrunden for Hellebæk Birks selvstændige jurisdiktion,

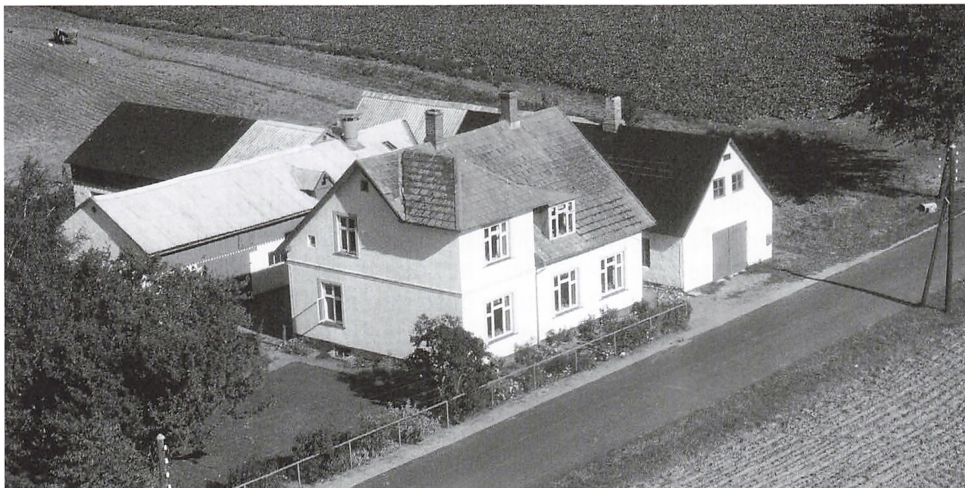
skal ses i denne bys specielle baggrund som kongelig våbenfabrik, med en del fremmed arbejdskraft og med specielle ejerforhold.

Tyveri i Jonstrup

Den 13. september 1915 blev den kun 18-årige Karl Aage Andreas Andersen anholdt og anklaget for tyveri fra sin husbond i Jonstrup. Karl Andersen var født i Esbønderup Sogn i 1897 og derfor endnu kun 17 år da han i den 2. november 1914 kom "i Forbundt" (d.v.s. kom i lære) hos karetmager og tømremester Ole Peter Olsen i Jonstrup i nærheden

*Ole Peter Olsen
var født i Hor-
serød i 1868 og
blev uddannet
som karetmager.
Han blev gift
med Karoline
Frederiksen og
etablerede sig
som karetmager
og tømremester i
Jonstrup i 1899.*

Det var på denne ejendom, kaldet "Jonstrupdal" (nuværende adresse Fredensborgvej 38) at Karl Andersen begik sine tyverier fra mester. Mester var Ole Peter Olsen, der havde ladet bygningerne opføre i 1904-08. Foruden karetmager- og tømrerværksted drev Olsen også lidt landbrug, idet der hørte ca 5 tdr.ld. til stedet, der siden 1861 havde tilhørt Ole P Olsens hustrus slægt.
(Foto ca 1947)

af Tikøb. Allerede fra juletid samme år begyndte Karl imidlertid at tage penge fra et uaflåset bogskab og fra en uaflåset skrivebordsskuffe – begge dele var nemlig placeret i den stue, hvor der spistes – og Karl havde således uhindret adgang til begge møbler. Engang i april 1915 opdagede mester, at der blev stjålet fra ham, men da Karl lovede at høre op med at stjæle samt tilbagebetale de ca. 100 kr., der var stjålet, undlod mester at anmelde ham eller gøre yderligere i sagen. Karl fik derfor ingen løn for sommerhalvåret – den skulle ellers have udgjort 50,- kr. Karl undlod da også at stjæle de næste par måneder, men i september opdagede Ole Peter Olsen, at der atter blev stjålet små beløb fra ham. Men selvom det stjalne aldrig oversteg 10 kr., så skete det så tit,

at da han opgjorde beløbet, viste det sig at udgøre 566 kr. og 87 øre. Med tillæg af de oprindelige 100,- kr. fra den tidligere episode og med fratræk af den optjente del af sommerlønnen, så udgjorde mesters krav nu 630 kr. og 33 øre. Dette beløb skal sammenlignes med, at en ufaglært arbejder på den tid maksimalt tjente 50 øre i timen. En lærling tjente naturligvis betydelig mindre, så det skyldige beløb var m.a.o. større end hans årsløn.

Karl havde anvendt de mange penge på forskellige indkøb og på fortæring på kroer m.v. Således havde han været på Tikøb Kro aftenen før sin anholdelse. I den forbindelse blev han tillige anklaget for at have tilegnet sig en cykellygte, men af mangel på bevis for dette tyveri (Karl var således ikke i besiddelse af lygten), så

blev denne anklage frafaldet.

Den 6. oktober 1915 faldt så dommen. Karl, der havde erkendt tyveriet og beløbets størrelse, havde ikke tidligere været straffet, men udover at blive dømt til at betale de 630,33 kr. til Ole Peter Olsen i Jonstrup, skulle han tillige betale sagsomkostningerne. De udgjorde 20 kr. til anklageren, overretssagfører Raaschou og 15 kr. til hans forsvarer, sagfører Skjold Madsen. Men derudover blev Karl idømt 60 dages fængsel "på sædvanlig fangekost"!

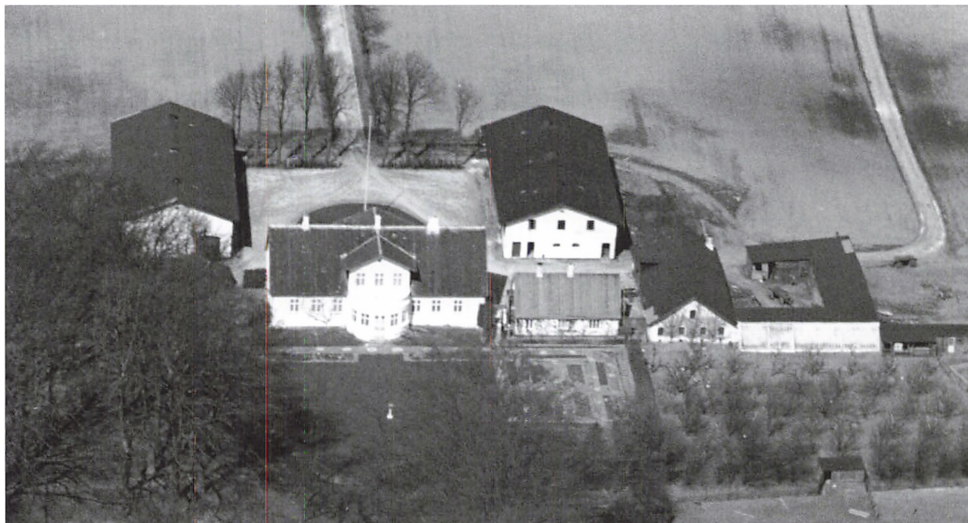
Bedrageri i Rørtang

Jens Christian Alfred Jensen var født i Sindal i Jylland i 1883. Han havde i en periode indtil 1. december 1915 arbejdet på Zeiner Lassens Planteskole i Helsingør. Her havde han arbejdet sammen med fire

polske kvinder, som han åbenbart havde gjort et godt indtryk på. I al fald havde de fire polske kvinder, Paranya Pilowas, Piranya Wichula, Anna Pukala og Marya Nazer, betroet ham deres opsparing på i alt 1.000 kr.

Jens Jensen havde ført en lille bog for hver af de fire kvinder med indførsel af de beløb, som kvinderne havde opsparet, men om Jens med vilje havde givet kvinderne det indtryk, at det var sparekassebøger, kunne dog ikke bevises. Jens Jensen benægtede dette og hævdede, at kvinderne selv havde ønsket, at han beholdt bøgerne, og at de udtrykkeligt havde sagt, at pengene ikke skulle indsættes i en sparekasse.

Den 1. december 1915 fik Jens Jensen nyt arbejde som forvalter på Kjeldsbjerggaard i Rørtang. Jens varetog

Jens Jensens korte karriere som forvalter foregik her på Kjeldsbjerggaard, som på den tid var ejet af Peter Jørgensen Thomsen (f. 1859) og hustru Anna f. Hansen (f. 1860). (Foto ca 1937)

her en betroet stilling – fik 140 kr. om måneden i løn - og skulle hermed kunne forsørge sin hustru og deres fire børn. Kort efter nytår 1916 blev Jens imidlertid mere og mere forfalden til svir og drikkeri – og han begyndte derfor at tage af polakkernes penge. Jobbet på Kjeldsbjerggaard indebar tillige, at han til tider havde mange af gårdejer Peter Thomsens penge at råde over. På et tidspunkt solgte han således en vognladning kartofler for 330 kr – og beholdt pengene. Han solgte tillige avner og halm uden at afregne med husbonden og fik af bestyreren uberettiget udbetalt 130 kr.

Den 25. marts 1916 forlod han sin plads som forvalter. Han vendte ikke senere tilbage og omtalte ikke for nogen, at han rejste. Han sendte dog 50 kr til hustruen, men brugte i øvrigt over 200 kr. på sig selv, indtil han blev arresteret.

Tilbage sad altså en hustru med fire uforsørgede børn, fire polske piger, der var franarret 200-300 kr hver samt en gårdejer i Rørtang, der var blevet bedraget for 528 kr og 60 øre. Jens Jensen, der tilstod alle forhold, havde en gang tidligere været dømt for tyveri og bedrageri, og blev nu dømt til at betale alle beløb tilbage + sagsomkostningerne. Det samlede beløb var således 1.563,60 kr! Som straf idømtes han 80 dages fængsel på sædvanlig fangekost.

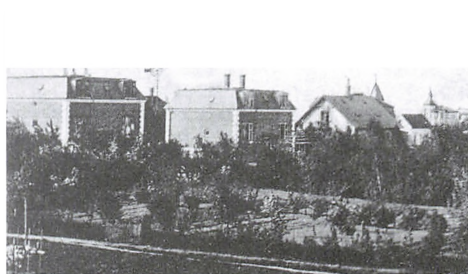
Manglende betaling i Espergærde

”Villa Birkebjerg” blev i 1908 overtaget af fru Kirstine Nathan, f. Martiné. Hun var gift

med kunsthandler Ferdinand Nathan, der dog havde oprettet særeje for hustruen, der således var den formelle ejer af villaen på Gylfesvej i Mørdrup Strandvang – tæt ved Espergærde fiskerleje.

I juli 1915 indstævnedes ”Svendborg Tagpap- og Cementvarefabrik” imidlertid fru Nathan og påstod, at hun skyldte fabrikken 81,96 for leverede trappesten og vaser. Fru Nathan havde ikke betalt selvom hun selv havde foranlediget dem afhentet på Espergærde Station samt sørget for at opsætte vaser og trappetrin.

Fru Nathan undskyldte sig med at varerne ikke var bestilt af hende selv, men derimod af manden, der ikke havde haft nogen ret til at forpligtige hende. Desuden hævdede fru Nathan, at hun ikke kunne godtage kravet, da det ikke var fabrikken, men direktøren, der havde modtaget hendes mands bestilling. Og endelig kunne hun ikke godkende stævningen, da fabrikken ikke var rigtige sagførere! Endelig påstod fru Nathan, at hendes mand havde aftalt, at betalingen skulle bestå i levering af to malerier i

Villa ”Birkebjerg”, Gylfesvej 24 ses her som det midterste af de tre huse på et udsnit af postkort fra omkring 1908. Billedet viser villaen fra ”bagsiden”, idet Gylfesvej løber på modsat side.

stedet for penge.

Retten lagde dog ikke megen vægt på disse forklaringer, da det stod klart, at varerne blev leveret den 13. marts 1915 og at der ikke var leveret nogle malerier ved stævningens fremkomst den 6. juli samme år. Kirstine Nathan blev derfor dømt til at betale det skyldige beløb + renter til fabrikken i Svendborg inden 15 dage fra dommens afsigelse. Desuden skulle hun betale sagsomkostningerne på 10 kr.

Injuriesag på Borupgaard

I december 1917 førtes en injuriersag i retten. Det var fodermesteren på Borupgaard, L.P. Carlsen, der havde indledt en injuriersag mod kontrolassistent Christian Christensen, der også boede på

Borupgaard.

Hele sagen startede den 13. juni 1917, da Christian Christensen havde kaldt ham det største pjttehoved, som han nogensinde havde truffet. Derudover havde han kaldt ham for "et kvæg". Christensen forsvarede sig med, at det hele var opstået som følge af, at Carlsen havde kaldt ham for "et fjols".

Dommeren fastslog, at der måtte have fundet et skænderi sted mellem de to parter, og at der herunder "var faldet ubeherskede udtryk fra begge sider". Dommeren mente da heller ikke, at der var grund til at idømme bøde for de anvendte udtryk, men fandt dog, at der var grund til at mortificere de anvendte udtryk. I dommen stod der således "at udtrykkene kvæg og pjtat bør være døde og magtesløse og at være således at de ikke kommer fodermester L.P. Carlsen til skade på ære, gode navn eller rygte.

Billedet viser en situation fra Borupgaard i 1926. Om personen på billedet er daværende fodermester Christian Christensen, der i 1917 var involveret i injuriersagen, vides dog ikke.

Sagens omkostninger blev hævede, således at ingen af parterne skulle betale.

Som et kuriosum kan nævnes, at fodermester L. P. Carlsen nogen tid senere blev afløst af Christian Christensen, der fungerede som fodermester på Borupgaard i en årrække i 1920'erne.

Utugt i Horserød

Den 1. maj 1917 åbnede Horserødlejren. Det var en Røde Kors-lejr, som skulle huse en del af de syge russiske krigsfanger fra 1. verdenskrig, som Danmark havde tilbudt at modtage fra krigsskuepladserne i Centraleuropa. De russiske fanger fandt her rekonvalescens og god mad, og

selvom en del døde i den første tid, så var det en god tid for de fleste russere. Og en del frihed havde de også – de var ikke låst inde, men kunne færdes i omegnen, deltage i diverse arbejde m.v.

I selve Horserød har det sikkert også givet en del omvæltninger, at der så tæt på den lille landsby, pludselig var i hundredevis af krigsfanger – foruden sygeplejersker og andet personale. Det har utvivlsomt også trukket initiativrige folk til egnen – folk, der øjnede en chance for en god handel eller lignende.

Men Otto Ferdinand Johansen var dog bosiddende i Horserød ved lejrens etablering, faktisk var han født i landsbyen. Han øjnede hurtigt en smart forretning, hvad enten han nu var

Dette billede viser den såkaldte hovedgade i den oprindelige Horserødlejr, således som den så ud i sommeren 1917, da "de utugtige forhold" blev afdækket i retten.

initiativtager til det hele eller blot blev brugt som en nyttig person på stedet.

Tre damer fra Helsingør, Jensine, Johanne og Dorthea havde i al fald lejet et værelse for en nat ad gangen af Johansen - under sådanne omstændigheder, at Johansen burde have indset, at det var lejernes hensigt at drive utugt i det pågældende værelse.

Det, der imidlertid fik bægeret til at løbe over hos de lokale myndigheder var, at de tre damer, der alle stammede fra Helsingør, netop havde været til undersøgelse hos kreds-lægen, hvor de alle havde fået at vide, at de led af veneriske sygdomme. Trods dette havde de alligevel haft samleje med russiske krigsfanger på Johansens værelse i Horserød. Man vidste dog ikke, om russerne derved var blevet påført disse veneriske sygdomme. Det var med andre ord ikke så meget det, at de tre damer tilsyneladende var kendte prostituerede, men det forhold, at de led af kønssygdomme og altså risikerede at sprede disse, der førte til deres dom i retten.

Jensine, Johanne og Dorthea fik således hver 60 dages fængsel for brud på sædeligheden, mens Otto Johansen - efter omstændighederne - kun blev idømt 30 dages betinget fængsel. I praksis betød det, at han slap for straf, hvis ikke han indenfor de næste 5 år begik nye forbrydelser.

Uagtsom kørsel i Skotterup?

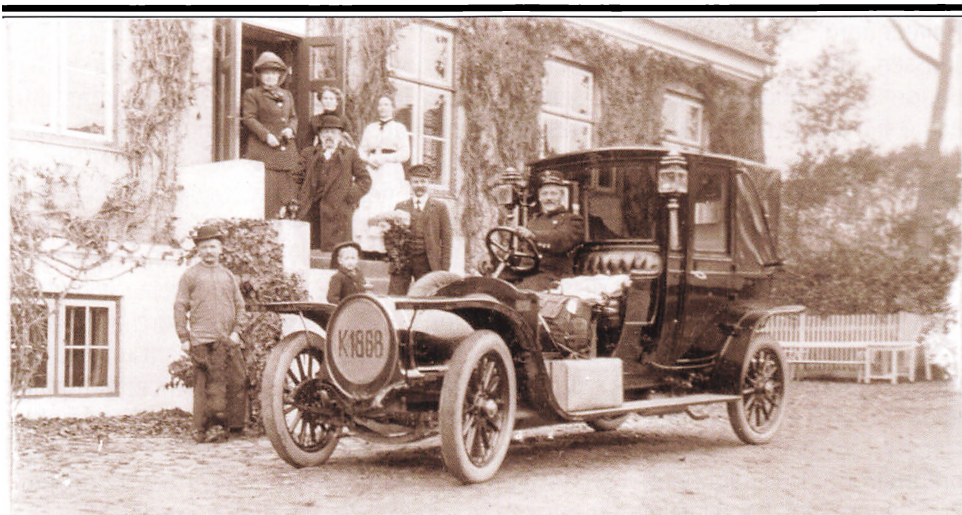
Uheldet i maj 1914 var egentlig af mindre alvorlig karakter, men da ejeren af den

overkørte hund, tandlæge C. Krogh fra København krævede erstatning for sin hund, og desuden krævede, at der blev indledt retslig undersøgelse af chaufføren på det automobil, som havde ihjelkørt hunden, så endte sagen i retten.

Hunden var en hertapointer, som Krogh først havde sat til en erstatning på 150 kr, men da det kom frem, at hunden var 10 år gammel, havde han nedsat erstatningskravet til 100 kr. Krogh mente, at chaufføren havde kørt uforsvarligt ved dels ikke at anvende sit horn med henblik på at skræmme hunden væk og ved dels at have kørt med en fart af 22-25 km/t på et sted, hvor hastighedsgrænsen var 15 km/t. På dette grundlag besluttede

Chauffør Niels Andersen, Borupgaard, havde oprindeligt været kusk, men fik i 1911 også titlen chauffør - på det tidspunkt fik G.A. Hagemann sin første bil.

Det automobil, som Niels Andersen førte ved uheldet i maj 1914 var denne, der her er fotograferet foran hovedtrappen på Borupgaard. Bilen, der antagelig er en belgisk produceret Germain, har "nummerplade" K 1868. At vognen var indregistreret i København, skyldes at Hagemann kun anvendte Borupgaard som sommerhus. Han havde sin faste bopæl i København.

anklagemyndigheden at tiltale chaufføren for uagtsom kørsel.

Det omtalte automobil tilhørte geheimekonferensråd G. A. Hagemann på Borupgaard og blev ført af chauffør Niels Sigurd Andersen. Uheldet skete i nærheden af Skotterup Hotel, ca. 150 alen efter det skilt, der sætter hastigheden til 15 km/t. Niels Andersen hævdede med bestemthed ikke at have kørt hurtigere end 15 km/t, og at han ikke kunne nå at bruge sit horn, da hunden i et spring var direkte ud foran automobilet. Han havde gjort, hvad han kunne for at komme uden om hunden, men forgæves.

Dommeren fandt ikke, at Niels Andersen havde "handlet med mangel på agtpågivenhed og omhu" og frifandt

derfor Niels Andersen både for erstatning af hunden og for uagtsom kørsel.

Arbejdsvægring på Kvistgaard Teglværk

Kvistgaard Teglværk blev ved århundredeskiftet – ligesom mange andre af egnens teglværker – drevet ved hjælp af mange udenlandske arbejdere. Svenske arbejdere var der en del af, men især polske arbejdere havde job i teglværkssæsonen.

Ejer af Teglværket var sagfører Valdemar Jensen, der efter alle datidens avisreferater m.v. tillige ejede Kvistgaard

Hovedgaard. Imidlertid ses Valdemar Jenssen ikke som ejer af gården i datidens tingbøger, så måske Jenssen alene har boet til leje dér. Som bestyrer af teglværket havde han imidlertid i 1906 ansat den tysk-fødte Friederich (kaldet Fritz) Klenke (f. 1873), der året senere overtog både gård og teglværk.

"Quistgaard Teglværk", som det oprindelig hed, lå tæt på jernbanen og havde eget sidespor direkte ind på fabriksområdet. Teglværket var oprettet midt i 1870'erne af den daværende ejer af Kvistgaard Hovedgaard, nemlig proprietær E. L. Lichtenberg.

I januar 1907 havde Valdemar Jenssen således fæstet 50 polske arbejdere m.h.p. at disse skulle arbejde på teglværket i Kvistgaard. Arbejderne ankom i april 1907, men efter kort tid forlod ikke færre end 41 af disse samtidigt arbejdspladsen. Valdemar Jenssen mente, at disse arbejdere dermed havde gjort sig skyldige i bedrageri og bad politiet om at undersøge forholdet. Baggrunden var, at Jenssen havde lagt omkring 1.000 kr. ud for de polske arbejderes rejse og forplejning – og når disse nu blot havde forladt deres plads, stod han jo tilbage med et stort tab, foruden at han ikke havde folk til at arbejde. Det var normalt således, at de polske arbejdere i løbet af de første 6 uger af deres ansættelse, skulle afdrage de beløb, der var lagt ud for deres rejse m.v.

Det viste sig imidlertid, at Jenssen ikke kunne præsentere en underskrevet kontrakt mellem ham og de polske arbejdere. Årsagen var ifølge Jenssen, at han i sin tid havde sendt en kontrakt

ned til den russiske del af Polen og derfor havde regnet med, at polakkerne havde underskrevet denne kontrakt, når de kom til Danmark. Det havde de imidlertid ikke, og da han 9 dage efter deres ankomst, opfordrede dem til at skrive under, så nægtede de. Den russiske vicekonsul fra Helsingør blev tilkaldt, men arbejderne nægtede fortsat. De krævede 25 øre i timen i stedet for de 25 pfennig, som kontrakten lovede dem. En dansk øre var dengang lidt mere værd end en tysk pfennig, så 25 øre var lig med 30 pfennig. Den russiske vicekonsul havde overfor polakkernes anfører gjort det klart, at de skulle skrive kontrakten under, før der kunne udbetales dem løn. I denne forbindelse havde arbejderne alle nedlagt arbejdet og var fulgt med op på teglværkskontoret. Forhandlingerne mellem parterne stod da på 3-4 timer, men uden at parterne kom hinanden nærmere. Den følgende dag mødte arbejderne imidlertid heller ikke på arbejde, og så var sagen helt låst fast.

Valdemar Jenssen var desuden af den opfattelse, at der forelå en slags komplot, idet han var i besiddelse af et telegram, der var fremkommet til en af de polske anførere - en mand ved navn Tomas Zuranski. I telegrammet opfordredes arbejderne til at forlade Kvistgaard m.h.p. at rejse til Neu Brandenburg i Tyskland i stedet.

Bestyrer Friederich Klenke havde personligt været i Wilhelmsbrücke i Polen for der at afhente de antagne arbejdere. På en jernbanestation i Posen havde han ladet både tysk- og polsktalende jernbanefunktionærer

Valdemar Jenssen (1856-1930) blev exam. jur. i 1880 og i 1883 sagfører i Rudkøbing. Fra 1896-1902 boede han på Hestkøbgård i Birkerød og 1902-07 på Kvistgaard Hovedgaard. På det tidspunkt var han gift med Johanne Rasmussen. I 1910 tog Jenssen navneforandring til Valdemar Jenssen Trave. I 1920 tog han fast ophold i Genua, hvor han døde i 1930.

oplæse kontrakten på begge sprog, – og alle de fremmødte arbejdere havde accepteret kontraktens indhold. Under rejsen havde han lånt forskellige arbejdere nogle beløb, og efter deres ankomst havde han betalt mad for i alt ca. 400 kr., som han selvfølgelig også gerne ville have retur.

En af de arbejdere, Anton Promny, som ikke havde forladt Kvistgaard forklarede, at han allerede i januar i Polen havde set kontrakten, og han

bekræftede, at der fra starten havde været aftalt aflønning i pfennig og ikke i øre. En anden arbejder, Stanislaw Waldeck, der havde fået læst kontrakten op hos en købmand i Wilhelmsbrücke, var imidlertid af den klare opfattelse, at der havde været tale om danske penge og ikke tyske. Når de polske arbejdere havde fået oplæst kontrakten, skyldtes det, at stort set ingen af disse kunne læse.

Det lykkedes ret hurtigt for politiet at få opsporet de 41 polske arbejdere, der opholdt sig på Ladegaarden i København. På baggrund af dette, besluttedes det at forhøre lederne af polakkerne på Ladegaarden - en fattiggård, der lå lige udenfor det egentlige København. Man forhørte her fire polakker, der alle kunne tysk: Nicolaus Kuzka, Tomas Zuranski, Frans Kaminski og Martin Kubio. Alle nægtede på det bestemteste at returnere til Kvistgaard, idet de tillige hævdede, at de var blevet lovet, at fødevarerne i Danmark var billigere end i Polen, hvilket havde vist sig at være urigtigt. De nægtede på denne baggrund tillige at tilbagebetale Valdemar Jenssen for hans udlæg og nægtede overhovedet at forhandle med Jenssen om at genoptage arbejdet. Omvendt havde de dog ikke penge til at vende hjem til Polen eller til Tyskland, så i første omgang forpligtede alle 41 polakker sig til at blive i København til den følgende dag. Da ville Valdemar Jenssen nemlig ankomme og muligvis fremkomme med et forslag til forlig.

Under forhøret dagen efter forklarede Tomas Zuranski, at de i Polen havde fået

oplæst, at mændene skulle have 25 øre i timen, kvinderne 15 øre og drengene 18 øre – vel at mærke danske penge. De havde dengang sagt, at det var for lidt, men da havde Anton Promny fortalt, at kød i Danmark var billigt, kun 25 øre for 1 pund kød af gennemsnitskvalitet. Promny havde tillige fortalt, at hvis de arbejdede godt, ville de ikke blive fratrukket noget i lønnen vedr. rejsen. Kun hvis de ikke arbejdede godt, ville de blive trukket 6 mark over 6 uger. I Stettin havde en mand forsøgt at læse kontrakten for dem, men da han begyndte at tale om, at de ville blive trukket for rejsen i deres første lønninger, så havde Promny fået manden lempet ud, så de fik ikke mere at vide. Først da de kom til Kvistgaard, og den russiske konsul havde oplæst hele kontrakten for dem, var det gået op for dem, hvad den indeholdt. Da de imidlertid ikke kunne få penge udbetalt af Valdemar Jenssen, der først ville betale når kontrakten var underskrevet og de jo derfor ikke kunne købe mad, forlod de deres arbejde.

Hver arbejder blev nu spurgt om de ville gå i arbejde for Jenssen igen, men alle nægtede, idet de alle hævdede allerede at have 9 dages løn til gode. I det hele taget var alle kun gået fra Jenssen, fordi han nægtede at betale deres løn. Desuden var der en uoverensstemmelse vedrørende betalingen for maden. Da ingen af polakkerne var i stand til at lave mad, så havde de anmodet bestyrer Klenke om at lade maden indkøbe og tilberede. Samtlige understregede endvidere, at de jo faktisk var kommet til Danmark for at arbejde og tjene penge, så de havde absolut ingen planer om at

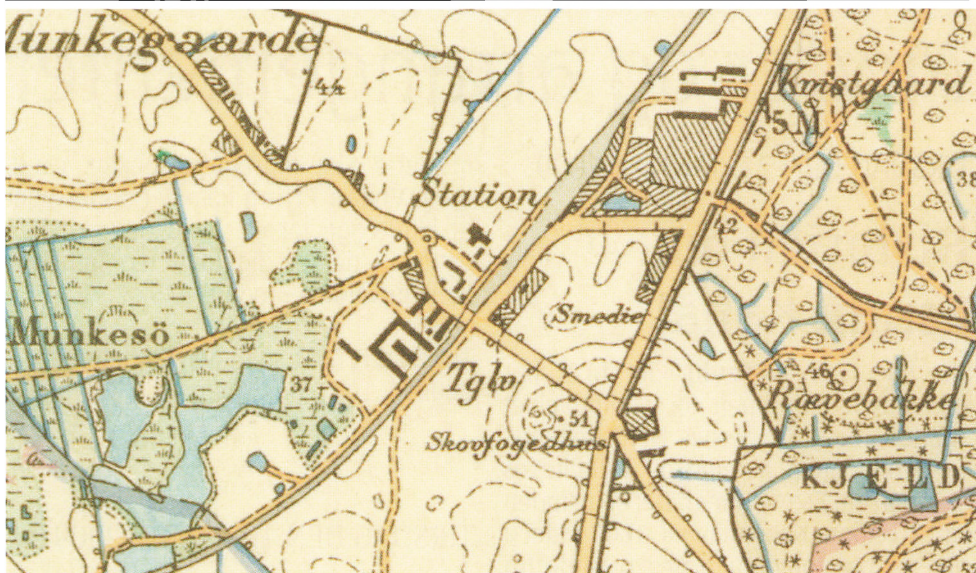
strejke eller lignende.

Tomas Zuranski nægtede i øvrigt også ethvert kendskab til det telegram, som Jenssen tidligere havde fremlagt i undersøgelsen. Zuranski havde ikke set telegrammet og havde derfor heller ikke haft planer om at tage til hverken Neu Brandenburg eller Hohenzaltza, således som Jenssen hævdede.

På denne baggrund tilbød Valdemar Jenssen at frafalde ethvert erstatningskrav eller lignende mod arbejderne, hvis de blot ville gå i arbejde og underskrive kontrakten. Han ville også være imødekommende på andre punkter, hvis det kunne få arbejderne til at gå i arbejde og blive der sommeren over. Men samtlige arbejdere nægtede fortsat at arbejde for Jenssen, som de følte havde snydt dem i første omgang. Klenke ønskede naturligvis stadig sine 400 kr for maden tilbagebetalt, men også det nægtede arbejderne, idet de henviste til, at de jo ikke havde fået løn, som de kunne betale med. Desuden nægtede de nu at tage arbejde andetsteds i Danmark – de ønskede at komme tilbage til Polen eller til Tyskland.

En uges tid efter, var der atter forhør på Ladegaarden ved København. Denne gang forsøgte dommeren at få afklaret, om der fra polakernes side var forsøgt at rette henvendelse til Tyskland m.h.p. at få alle polakkerne fra Kvistgaard overført dertil. Polakkerne mente enstemmigt, at de især var blevet narret af Promny, der ikke havde fortalt dem kontraktens reelle indhold.

Herefter blev der sendt et undersøgelseshold til Hohenzaltza, hvor de

Der eksisterer ikke et større foto af Kvistgaard Teglværk, men på dette kort fra 1898 ses tydeligt, hvorledes værket lå placeret i forhold til Kvistgaard Station og gården Kvistgaard (Hovedgaard). Nederst til venstre ses de områder, hvor der blev gravet ler. Vejen forbi teglværket er den nuværende Munkegaardsvej.

ville undersøge om der var indgået aftaler mellem tyskerne dér og de polske arbejdere fra Kvistgaard. Men da disse kom retur for at aflægge rapport, var hele affæren overstået. Ledelsen af Ladegaarden havde nemlig ladet de fleste arbejdere rejse til anvist arbejde på Fyn, men dér var de ikke dukket op, og man regnede derfor nu med, at de stort set alle var rejst tilbage til Stettin.

Dermed sluttede sagen. Valdemar Jensen fik således hverken erstatning eller udført teglværksarbejde af polske arbejdere i sommeren 1907. Og Friederich Klenke fik heller ikke sine penge retur. For begge parter havde affæren dog et

videre perspektiv. Valdemar Jensen måtte samme år forlade Kvistgaard Hovedgaard og Kvistgaard Teglværk og året efter overtog Friederich Klenke begge dele.

Kilder:

Straffeakter i Landsarkivet for Sjælland.
Domprotokoler for Kronborg Østre Birk, i Landsarkivet for Sjælland
Politiprotokoller for Kronborg østre Birk, i Landsarkivet for Sjælland

---

Møder og arrangementer

TIRSDAG DEN 27. JANUAR 2009:

Historien om Esrum Kanal

Skovrider **Lars Toksvig**, der bl.a. har siddet i Styregruppen for pilotprojektet "Nationalpark Kongernes Nordsjælland" vil denne aften komme og fortælle os historien om Esrum Kanal. Det er historien om, hvordan København i 1800-tallet i stor stil blev opvarmet med brænde fra Gribskov.

TID OG STED: Tirsdag den 27. januar 2009 kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek.

TIRSDAG DEN 24. FEBRUAR 2009:

Valdemar og Gurre - fakta og fiktion

Ifølge sagnet skal Valdemar Atterdag have sagt noget i retning af: "Lad Gud beholde sit himmerige, kan jeg blot beholde Gurre".

Om sagnet taler sandt, er der ingen, der ved, men lidt tættere på sandheden kan man komme, når en af vores store kendere

af Gurre Slot museumsinspektør, cand. mag. **Vivian Etting** kommer og forsøger at klarlægge for os, hvad der er fakta, og hvad der er digt omkring forholdet mellem Valdemar og Gurre Slot.

TID OG STED: Tirsdag den 24. februar 2009 kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek.

TIRSDAG DEN 10. MARTS 2009:

Tabet af Skåne, Halland og Blekinge

Det var meningen, at **Dora Jernbjer** skulle være kommet i november 2008 og holde ovennævnte foredrag, men det blev forhindret af rod i reservationen af lokalet. Da vi ikke synes, at medlemmerne skal snydes for det spændende foredrag, har vi nu aftalt en ny dato med Dora Jernbjer. Der bliver således mod sædvane tale om to foredrag i marts!

TID OG STED: Tirsdag den 10. marts 2009 kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek.

TIRSDAG DEN 24. MARTS 2009:

Historie fra Egebæksvang

Der er foregået en del gravearbejder i Egebæksvang Skov det seneste år i forbindelse med udvidelse af rensningsanlægget og i den anledning har vi fået museumsinspektør **Lone Hvass** til at komme og fortælle os om Egebæksvang set i et historisk perspektiv.

TID OG STED: Tirsdag den 24. marts 2009 kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek.

TIRSDAG DEN 21. APRIL 2009:

Generalforsamling

Der afholdes i henhold til foreningens vedtægter ordinær generalforsamling, hvor kun medlemmer har adgang. I pausen vil der som sædvanlig blive serveret kaffe og kage på foreningens regning. Efter pausen vil cand.mag. **Paul Ulf-Møller**, der underviser på Folkeuniversitetet, fortælle om vikingernes møde med den mellemøstlige kultur.

TID OG STED: Tirsdag den 21. april 2009 kl. 19.15 på Espergærde Bibliotek.

SØNDAG DEN 17. MAJ 2009:

Byvandring i Tibberup

Efter opfordring gennemføres forårets byvandring i den gamle landsby Tibberup vest for Kystbanen. Der er ikke meget tilbage af den gamle landsby, men en tur rundt i området vil alligevel afsløre spor af landsbyens historie. Deltagerne vil få en gennemgang af landsbyens gårde samt markante ejendomme. Der vil desuden blive lejlighed til at se enkelte ejendomme fra utraditionelle vinkler. Turen guides af **Kjeld Damgaard**.

TID OG STED: Søndag den 17. maj 2009 kl. 14.00 hjørnet af Gl. Tibberupvej/ Hornbækvej (lige overfor Hovvej).

FREDAG DEN 5. JUNI 2009:

Grundlovsfest

Traditionen tro fortsætter samarbejdet mellem flere foreninger omkring afholdelse af upolitiske grundlovs møder. Det forventes også, at borgmester Per Tærsebøl på vegne af Nellemann-fonden vil foretage den årlige uddeling af fondsmidler. Nærmere program fremgår af dagspressen og hjemmesiden i dagene op til arrangementet.

TID OG STED: Fredag den 5. juni 2009 på Flynderupgaard

Pensionat Prøvestenen

På Strandvangsvej 2 i Espergærde lå et af kystens utallige pensionater. Det blev opført allerede i 1890 og var dermed et af de ældste pensionater i området. I starten af 1900-tallet var stedet ejet og drevet af frøken I. Nielsen. Det var ikke ualmindeligt at det netop

var ugifte kvinder eller enker, der på denne måde fandt sig en næringsvej. Af senere ejere kan nævnes N. Lauersen i starten af 1920'erne, Oscar Lindrup

omkring 1930 og fra 1938 Mary Olga Jensen. Hun drev pensionatet frem til omkring 1962. Ejendommen blev herefter omdøbt til "Marina" og blev benyttet til klubværelser og udlejningsværelser de næste ca 40 år. I 2008 ombyggedes ejendommen til 5 lejligheder.

**Historisk Forening for
Espergærde og Omegn**
Årligt kontingent:
kr 125,- pr. medlem
kr 210,- for ægtepar/samboend
som indbetales på konto.nr.
1551-0006043151, Danske Bank

Bestvrelse:

Formand: Preben Poulsen,
Dyremosevej 6, Tibberup, 3060
Espergærde, tlf. 49132354,
prebenpoulsen@mail.dk

Næst fmd.: Nina Etting, GI
Strandvej 406, Tibberup, 3060
Espergærde, tlf 49132900.

Kasserer: Lars Vange, Søn-
dermarken 3, Mørdrup, 3060
Espergærde, tlf 49131740,
lars.vange@webspeed.dk

Sekretær: Mads P. Vej-Hansen,
Fredensvej 71, Mørdrup, 3060
Espergærde, Tlf. 49132467,
mads@vej-hansen.dk

Best.medl.: Ruth Sølvhøj, Mør-
drupvej 77 A, Mørdrup, 3060
Espergærde, Tlf. 49132115,
r.solvhoj@stofanet.dk

Suppl.: Kirsten Aagaard,
Vildrosevej 5, Mørdrup, 3060
Espergærde, tlf. 49131241,
paag@post.tele.dk

Suppl.: Bjørn Andersen, Lucer-
nemarken 10, Mørdrup, 3060
Espergærde, Tlf. 49131125

EGBÆKKEN

Udgives to gange årligt
som medlemsblad for
Historisk Forening.

Redaktion:

Ansvarsh.: Kjeld Damgaard,
Helgavej 8, Mørdrup, 3060
Espergærde, tlf 49135297,
damgaard@tikobkommune.dk
Preben Poulsen,
prebenpoulsen@mail.dk

www.egbaekken.dk

Web-red.: Mads P. Vej-Hansen,
mads@vej-hansen.dk